

MALAZGİRT
meydan savaşı

prof. ali sevim

MALAZGİRT MEYDAN SAVAŞI

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN
XX. SERİ — Sa. 1

MALAZGİRT MEYDAN SAVAŞI

Prof. Dr. ALİ SEVİM

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA, 1971

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ

Anadolu'nun Türkleşmesinde en önemli aşama olan Malazgirt Savaşı'nın 900. Yıldönümünü 1971 Ağustos'unda kutlayacağız. Tarihimizin bu büyük olayını Türk Tarih Kurumu olarak nasıl değerlendireceğimiz konusu görüşüldüğü zaman, yapabileceklerimizin bilimsel yönde olması uygun görüldü. Buna göre Selçuklu'lar tarihinin belli başlı kaynaklarını yayınlamak en önde gelen görevimiz olmalı idi. Kurum, daha önceleri de Selçuklu'lardan Osmanlı'lara kadar Anadolu tarihi alanında önemli bazı kaynakları ve araştırmaları yayınlamıştı.

Örneğin :

1 — İBN-İ BİBÎ : *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, 1956 (Tıpkı basım).

2 — İSFAHÂNÎ : *Irak ve Horasan Selçuklu'ları tarihi*, 1943.

3 — SADRÜDDİN EBÛ'L-HASAN ALİ : *Ahbarü'd-devleti's-Selçukiyye*, 1943.

4 — NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ : *Zafernâme*, 1949.

5 — *Abû'l-Farac Tarihi* 2 cilt, 1945–1950.

6 — Râvendî : *Rahâtü's-Sudûr*. 2 cilt, 1957–1960.

7 — Urfalı Mateos : *Vekayinâme*, 1962.

8 — Aksarayî : *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 1944.

9 — Eflâkî : *Menakıbü'l-ârifîn*. 2 cilt, 1959-1961.

10 — Reşidüddin : *Câmiü't-tevârih*. 2 cilt, 1957-1960.

11 — Tihranî : *Kitab-ı Diyarbekriyye*. 2 cilt, 1962-1964.

Bunlar arasında sayılabileceği gibi; Anadolu tarihine dair Batı dillerinde çıkmış şu araştırmalar da dilimize çevrilerek yayınlanmıştır :

1 — Paul Wittek : *Menteşe Beyliği*, 1944.

2 — Walther Hinz : *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 1948.

3 — Seton Lloyd - Storm Rice : *Alanya*, 1964.

4 — Friedrich Sarre : *Konya Köşkü*, 1967.

Bunlar dışında yine Selçuklu ve Anadolu Tarih ve Uygarlığı hakkında şu monografiler de yayınlanmış bulunmaktadır :

1 — Semra Ögel : *Anadolu Selçuklu'larının Taş Tezyinatı*, 1966.

2 — M. A. Köymen : *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, 1954.

3 — Osman Turan : *Türkiye Selçuklu'ları Hakkında Resmî vesikalar*, 1958.

4 — Ahmet Temir : *Kırşehir Emîri Caca oğlu Nureddin'in 1272 tarihli Arapça, Moğolca Vakfiyesi*, 1959.

5 — Faruk Sümer : *Karakoyunlu'lar*, 1967.

6 — İsmail Hakkı Uzunçarşılı : *Anadolu Beylikleri*, 1937–1969.

7 — İsmail Hakkı Uzunçarşılı : *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, Büyük Selçukîler, Anadolu Selçukîleri, Anadolu Beylikleri, İlhaniler, Karakoyunlu ve Akkoyunlularla Memlûklerdeki Devlet Teşkilâtına bir bakış*. 1941–1 970.

8 — Süheyl Ünver : *Selçuk Tababeti*, 1940.

9 — Şevket Aziz Kansu : *Selçuk Türkleri hakkında Antropolojik ilk tedkik ve neticeleri*. 2. Türk Tarih Kongresi, s. 440 - 456.

10 — A. Süheyl Ünver : *Anadolu Selçukluları zamanında Umumî ve Hususî Kütüphaneler*. Atatürk Konferansları II. S. 1–27.

Bunlardan başka Belleten'de daha bir çok araştırmalar yayınlanmıştır.

Kurum Malazgirt Savaşının 900. yıldönümü dolayısiyle yayınları arasında yeni bir seri açmış ve bu seriden şu eserleri basıma vermiştir :

1 — Adnan Erzi : *Anonim Tevârih-i Âl-i Selçuk*.

2 — Ali Sevim : *Ravzatü'l-Küttâb*.

3 — FARUK SÜMER – ALİ SEVİM : *İslâm Kaynaklarına göre Malazgirt Savaşı.*

4 — ADNAN ERZİ : *Yazıcıoğlu Selçuknâmesi.*

Bilimsel nitelikte olan bu yayınlardan başka Kurumumuz yeni bir seri daha açmıştır. Bu seri **"Halk İçin Tarih Yayınları"** serisidir. İşte bu serinin 1 sayılı kitabı olarak, Muhabir üyelerimizden Prof. Dr. Ali Sevim'in en son bulunan kaynak ve yeni araştırmalara dayanmak suretiyle yazdığı "*Malazgirt Meydan Savaşı*" adlı bu küçük eserini yayın alanına çıkarmış bulunuyoruz. Bu eser küçük olmakla birlikte Malazgirt Savaşı hakkında bilinen bütün kaynak ve araştırmaların en son bilimsel verilerini derli toplu okuyucunun önüne koymaktadır. Kurumumuz, Türk Tarihi'nin en önemli olay ve evrelerini bu seride çıkaracağı kitaplarla halkımıza ve aydınlarımıza tanıtmak kararındadır.

Türk Tarih Kurumu Malazgirt Savaşı'nın 900. yıldönümü dolayısiyle Ekim 1971 içinde bir "Selçuk Semineri" de düzenlemiş bulunmaktadır. Memleketimizin bu alanda çalışan bilim adamlarının katılacağı seminerde daha ziyade Selçuklu Uygarlığı ele alınacaktır. Semi-

nere bugüne kadar 21 bilim adamımız birer bildiri ile katılmayı kabul etmişlerdir. Bu bildiriler kitap halinde yayınlanacaktır.

1971 Ağustos'unda Erzurum ve Malazgirt'te yapılacak törenlere Kurumumuz geniş bir heyetle katılmaya karar vermiştir.

ULUĞ İĞDEMİR

I

MALAZGİRT SAVAŞINA DEĞİN ANADOLU'DA SELÇUKLU-BİZANS ÇATIŞMALARI

Selçukluların Gazneli Devleti'nin egemenliği altında bulunan Horasan'ı işgal ederek bu bölgeye yerleşip bir devlet kurmalarını sağlayan ünlü Dandanakan savaşından (23 Mayıs 1040) sonraki yıllarda Selçuklu genişleme ve yayılma hareketleri daha çok batı yönünde olmuştur. Şöyleki :

Türkmenlerin batıya hareketleri

Gazne hükümdarı Sultan Mes'ud, Horasan'da bulunan büyük sayıdaki Türkmenlerden bazı zümreleri kendi hizmetine almayı başarmış ve özellikle saltanatının ilk yıllarında bu zinde unsurdan büyük yardımlar görmüştü. Fakat o, hükümranlığı için daima tehlikeli bulduğu bu Türkmenleri etkisiz bir duruma getirmeyi kendine amaç edinmişti. Bu siyasal

düşüncenin bir sonucu olarak Mes'ud, sözkonusu Türkmenlerin ileri gelen beylerinden Yağmur Bey'i öldürttü. Bu olaydan sonra yaşantılarının tehlikeye düştüğünü gören Türkmenler, Göktaş, Oğuz-oğlu Mansur, Boğa, Anası-oğlu, Dana v.s. gibi belli-başlı beylerin yönetiminde Mes'ud'un hizmetinden ayrılarak batı yönüne hareket ettiler. Bunlardan bir bölüğü Acem Irakı'na (Isfahan-Hemedan bölgeleri), başka bir bölüğü Azerbaycan hükümdarı Vehsudan'la işbirliği yaparak bu ülkenin çeşitli bölgelerine yerleşmeyi başardı. Fakat bunlardan çekinen Vehsudan'ın Türkmen beylerinden birçoğunu öldürtmesi üzerine, burada kendilerini güvenlikte görmeyen Türkmenler'den bir zümre, Urmiye yörelerine gidip orada bulunan soydaşları öteki Türkmenlere katıldılar. Hep birlikte Hakkâri bölgesine giren bu Türkmenler, burada oturan Kürt boylariyle birçok kez çarpışmalar yaptılar. Bunlar, kardeşi

Tuğrul Bey tarafından Azerbaycan ve Acem Irakı'nın fethine atanan İbrahim Yınal'ın bugünkü Tahran yakınlarındaki Rey şehrine gelmesi üzerine, Azerbaycan'da bulunan ve batı yönünde ilerleyen öteki Türkmenlerle birleşerek Zap suyu ile Buhtan (Bohtan = Bolan) çayının çıktığı dağlık yöreleri geçip Zaza Kürdlerinin yaşadıkları Batman, Erzen (Garzan) ve Buhtan sularının kaynaklarını teşkil eden dağlık bölgeleri tamamen istilâ ettiler. Bunlardan bir bölüğü Boğa ve Anası-oğlu'nun kumandası altında Mervan-oğulları Beyliği'nin egemenlik alanında bulunan Diyarbekir bölgesine girerek Silvan-Mardin arasında yağma akınlarında bulundular. Başka bir bölük ise Cizre yörelerine gelerek buralarda aynı şekilde yağma hareketlerine giriştiler. Bunun üzerine Cizre hâkimi Mervanlı Ahmed'in oğlu Süleyman, Cizre'nin doğu yöresinde konaklıyan Oğuz-oğlu Mansur'a ulaklar

göndererek kışı bu bölgede geçirmesini ve ilkbaharda da öteki bütün Türkmenlerle birlikte güneye Suriye'ye gitmesini teklif etmesi üzerine, her ikisi arasında bir anlaşma yapıldı. Fakat Süleyman, tertip ettiği bir şölen sırasında Mansur'u tutukladı. Bu olay üzerine buradaki bütün Türkmenler çeşitli yörelere dağıldılar. Bunlardan bir bölüğü, Musul'a yöneldi. Bunu öğrenen şehir hâkimi Ukayl–oğlu Karvâş ve ona yardıma gelen Diyarbekir emîri Nasruddevle Ahmed'in kuvvetlerini bozguna uğrattılar (1042). İzleme sırasında Sincar ve Nuseybin yöreleri tamamen yağma akınlarına uğratıldı. Bir yıl sonra (1043) Musul üzerine yürüyen Türkmenler emîr Karvâş'ı bozguna uğratarak şehri bir süre ellerinde tuttular ve yörelerini yağmaladılar. Irak'taki Büveyh–oğulları hükümdarı Celâlüddevle ve Diyarbekir hâkimi Nasruddevle Ahmed, bu sıralarda Horasan'da Nişabur'da bulunan Tuğrul Bey'e, Türkmen-

lerin yukarıdan beri anlatmağa çalıştığımız hareketlerinden şikâyette bulundular. Bunun üzerine Tuğrul Bey bu şikâyetleri dikkat nazarına alarak sözkonusu ülke hâkimlerine olumlu cevaplar gönderdi. Bu sıralarda Hille hükümdarı Mezyed–oğlu Dübeys ve Musul hâkimi Karvâş, Diyarbekir bölgesindeki soydaşlarından yardım alan Musul'daki Türkmenleri, Nisan 1044 tarihinde bozguna uğrattılar ve bunları Diyarbekir bölgesine dek izlediler. Bu olayı haber alan Tuğrul Bey, Türkmenlere "İslâm ülkelerine akınlarda bulunmamaları, Azerbaycan'a dönüp buradaki yaylak ve kışlaklara yerleşmeleri ve Bizans'a akınlarda bulunacak olan emîr ve beylerin hizmetlerine girmeleri" konusunda yazılı bir buyruk gönderdi. Bunun üzerine Anası–oğlu, Göktaş ve Oğuz–oğlu Mansur beraberlerindeki Türkmenler'le Diyarbekir bölgesinden ayrılıp Dicle nehrinin kuzeyinden Murat suyunu izleyerek Bizans'a tâbi Ermeni top-

raklarına akınlarda bulunduktan sonra Erciş yörelerine geldiler. Buradan Azerbaycan'a geçmek üzere, Vaspurakan (Van gölü bölgesi) valisi Stefanos'dan izin istedilerse de valinin saldırılarına uğradılar, yapılan çarpışmada Stefanos yenildi ve hattâ tutsak alındı (1045). Daha sonraki bölümlerde görüleceği üzere, gerçekten bu Türkmenler, Tuğrul Bey'in buyruğu gereğince, Anadolu'ya yapılan hemen hemen bütün akınlara katılmışlardır.

Bu göçebe Türkmen akınlarından başka gerek Tuğrul Bey, gerekse öteki Selçuklu prensleri Rey ve Isfahan bölgeleriyle Azerbaycan ve Doğu-Anadolu'ya sürekli akınlarda bulundular. Şimdi bunları genel çizgileriyle anlatmaya çalışalım.

Selçuklu Prenslerinin Anadolu'ya akınları

Tuğrul Bey 1043 yılında bugünkü Tahran yakınlarında bulunan Rey kentine (Tuğrul Bey'in bugün Kümbet-i Tuğrulî adıyla anılan türbesi buradadır) konup beraberinde bulunan Selçuklu prenslerini

çeşitli bölgelerin fethi ile görevlendirdi. Bu cümleden olarak kumandaları altına birçok Türkmen kuvvetleri verilen İbrahim Yınal, Hemedan ve Isfahan şehir ve yörelerinin, Kutalmış, Resul-Tigin ve bunların başka bir kardeşi Hazar kıyı bölgelerinin, Prens Hasan ile Prens Yakutî de Azerbaycan'ın fethi görevine atandılar. Gerçekten adları geçen Selçuklu prensleri kahramanca savaşlar yaparak büyük başarılar kazandılar : İbrahim Yınal birkaç yıl içinde Hemedan ve Isfahan bölgelerinde giriştiği fetih hareketlerini Dicle nehri kıyılarına dek başarı ile sürdürdü. Kutalmış ise Aras nehrini geçip Gürcü ve Ermeni topraklarına girmeyi başardı. Bu sıralarda Erran'da (bugünkü Gence ve Karabağ illeri) Bizans'a tâbi Gürcü ve Ermeni krallıklariyle Müslüman Şirvan–Şahlar ve Şeddad-oğulları beylikleri bulunuyordu. Bizans imparatoru IX. Konstantin Monomak'-

ın 1045 yılında tâbi Gürcistan hâkimi Liparit kumandasında gönderdiği kuvvetler, Şeddad–oğulları'nın başkenti Dovin'e değin ilerlediler. Tuğrul Bey, saldırıya uğrayan Müslüman Şeddad–oğulları'nı koruma amaciyle, Kutalmış'ın kumandası altında bir ordu gönderdi. Her iki taraf arasında Gence önlerinde yapılan savaşta Bizanslılar ağır bir yenilgiye uğradılar. Bu zafer, Bizanslılara karşı kazanılan ilk Türk başarısı olması bakımından önemlidir. Öte yandan Prens Hasan, Tuğrul Bey'in imparator Konstantin ile dostluk andlaşması yapmış olmasına rağmen, Bizans'a tâbi bir Ermeni ülkesi olan Vaspurakan'a girerek akınlarda bulundu. Bu ülke hâkimi Aaron, Gürcistan valisi Katakalon'dan yardım istedi. Toplanan Bizans kuvvetleri Prens Hasan'ın kumandasındaki Selçuklu ordusu ile Büyük Zap suyu kenarında şiddetli bir savaşa giriştiler. Bizanslılar çarpışma başladıktan biraz

sonra Selçuklu kuvvetlerini pusuya düşürmek amaciyle, geri çekildiler. Düşmanın bozulduğu kanısıyla Bizans ordugâhına dek ilerleyen Selçuklu kuvvetleri gerçekten pusuya düşerek korkunç bir bozguna uğradılar. Prens Hasan ve yakınları bu çarpışma sırasında şehid edildiler (1047/48).

Kapetru (Hasankale) savaşı ve Bizans'la barış

Prens Hasan'ın şehid ve ordusunun yenildiğini öğrenen Tuğrul Bey, bunun öcünü almak amaciyle, Azerbaycan valiliğine atadığı İbrahim Yınal'a Anadolu'da fetihlere devam etmesi konusunda emirler gönderdikten başka, Erran'ı fethetmeğe çalışan Kutalmış'a da onunla birleşmesini bildirdi. İbrahim Yınal, Kutalmış'la birlikte, kalabalık bir Selçuklu ordusuyla Bizans topraklarına girdiler (1048/49). Türkler'in bu saldırılarına karşı koyamayacaklarını anlayan Bizans'ın Vaspurakan valisi Aaron ile Gürcistan valisi

Katakalon, Bizans imparatoruna ulaklar göndererek yardım isteğinde bulundular. Bunun üzerine imparator, Gürcistan hâkimi Liparit'e, adıgeçen Bizans generallerine yardıma gitmesini bildirdi. Sür'atle hareket eden Bizans kuvvetleri Pasin ovasındaki Kapetru kalesi önlerine kondular (Eylül 1048). Öte yandan Aras nehri boyunca ileri yürüyüşlerini sürdüren İbrahim Yınal ve Kutalmış kumandasındaki Selçuklu ordusu, Erzen (Erzurum)'e gelerek şehri yapılan savaştan sonra yakıp yıktılar. Daha sonra Pasin ovasına erişen Selçuklu ordusu ile buraya konmuş olan Bizans ordusu arasında şiddetli bir savaş başladı. Bizans ordusunun sağ kanadına Katakalon, sol kanadına Aaron, merkez hattına da Liparit kumanda ediyordu. İki bölüm halinde bulunan Türk ordusunu ise İbrahim Yınal ve Kutalmış yönetiyordu. Burada her iki taraf arasında çok

şiddetli bir savaş başladı. Bütün bir gece süren çarpışmalar sonunda Bizans ordusu tam bir bozguna uğradı ve hattâ başkomutan Liparit de tutsaklar arasında idi. Bu arada ölüm ve tutsaklıktan kurtulmayı başaran bir kısım Bizans kuvvetleri Van ve Ani kalelerine güçlükle sığınabildiler. Bizans'a karşı kazanılan bu ilk ve büyük savaş sonunda Selçuklular çok sayıda tutsak almışlar ve binlerce araba dolusu ganimet elegeçirmişlerdir. İbrahim Yınal, Liparit ve birtakım ganimetleri Rey'de bulunan Tuğrul Bey'e götürüp sunmuştur.

Bizans İmparatoru IX. Konstantin, Bizans'ı ciddî biçimde korkutan Peçenek akınları nedeniyle yeniden bir savaşı göze alamamış ve Mervan-oğulları emîri Nasruddevle Ahmed aracılığiyle Sultan Tuğrul'a barış teklifinde bulunmak zorunda kalmıştı. Bu amaçla imparator, Tuğrul Bey'e tutsak Gürcü prensi Liparit için bir miktar kurtuluş

akçası (fidye-i necât) ve sayısız değerli armağanlarla bir elçi heyeti gönderdi. Tuğrul Bey, Liparit'in tutsaklıktan kurtulması amaciyle, kendisine sunulan kurtuluş akçasını kabul etmedi ve Liparit'in karşılıksız salıverilmesi konusunda emir verdi. Tuğrul Bey, İstanbul'a dönmekte olan Liparit ile birlikte Şerif İsmail-oğlu Ebû'l-Fazl'ın başkanlığında bir elçi heyetini imparatora göndererek IX. yüzyılda İstanbul'da yapılan, fakat sonradan yıkılıp dökülen camiin yeniden onarılmasını, mihrabının üzerine ok ve yay işaretlerinin konulmasını, Mısır'daki şiî Fatımî Halifeliği adına okunan hutbenin sünnî Bağdad Abbasî Halifesi ve kendi adına okunmak üzere, değiştirilmesini ve nihayet Abbasî Halifeliğine ödendiği gibi, Selçuklu Devletine de yıllık vergi ödenmesini bildirdi. Tuğrul Bey'in elçisiyle yapılan uzun konuşmalar sonunda "yıllık vergi ödenmesi" teklifi kabul edil-

medi ve Ebû'l-Fazl geri gönderildi. Anlaşmanın imzalanmaması üzerine imparator, Selçuklu saldırılarına karşı doğu sınırlarında bulunan kalelerin daha çok berkitilmesi konusunda emirler verdi.

Tuğrul Bey Doğu-Anadolu'da

Yukarıdanberi sözkonusu edilen Selçuklu prenslerinin Anadolu'daki istilâ hareketlerini izleyen yıllarda Tuğrul Bey'in bizzat bu ülkede fetih ve istilâ hareketlerine giriştiğini görüyoruz. Tuğrul Bey, 1054 yılı başlarında ordusuyla birlikte doğudan Anadolu topraklarına girerek Muradiye ve Erciş'i elegeçirdi. Daha sonra onun Çoruh havzasına gönderdiği kuvvetler Bayburt'u alarak Trabzon'a değin akınlarda bulundular. Kuzey yönünde hareket eden kuvvetler ise Kafkasya'ya dek ilerlediler. Batı yönünde Canik, güneyde de Anti-Toroslara değin akınlar yapıldı. Ayrıca başka bir kol da Kars yönünde ileri yürüyüşlerini sürdürerek kendilerine karşı çıkan bir Ermeni kuvvetini bozup yok ettiler. Bu

sıralarda Tuğrul Bey, Vasil adlı bir Ermeni kumandanının yönetiminde bulunan Malazgirt önlerine gelerek sağlam surlarla çevrili olan bu kenti kuşatmaya başladı. Vasil, bütün olanaklariyle savunma savaşı yapıyor ve Selçuklu saldırı ve sıkıştırmalarına karşı koymaya çalışıyordu. Kuşatma günlerce sürdü, kale bir türlü düşmüyordu. Bu durum karşısında Tuğrul Bey surların altından lâğımlar kazdırdı ise de lâğımcılar, Bizans lâğımcıları tarafından tutsak alındı ve surlar üzerinde Tuğrul Bey'in gözü önünde birer birer öldürüldüler. Bunun üzerine Tuğrul Bey Bitlis'ten büyük bir mancınık getirterek surları dövdürmeğe başladı. Fakat ücretli bir Frank fedaisinin, kalenin fethini kolaylaştıracak olan bu büyük mancınıkı neft atarak yakması sonucunda kuşatma kaldırıldı. Tuğrul Bey bu bölgelerde birtakım akınlarda bulunduktan sonra yeniden Malazgirt önlerine gelip kuşatmaya başladı. Hattâ bir ara surlarda açılan

gediklerden. Selçuklu kuvvetleri saldırıya geçtilerse de başarı sağlayamadılar. Kış mevsiminin yaklaşması nedeniyle Tuğrul Bey kuşatmayı ikinci kez kaldırıp baharda yeniden fetihlere başlamak amaciyle, Azerbaycan'a dönmeğe karar vermişse de Halife'nin çağrısı üzerine Bağdad'a gitmiştir.

Prens Yakutî'nin akınları

Tuğrul Bey'in Anadolu'dan ayrılmasından sonra da muhtelif Selçuklu emîr ve prensleri fetih ve istilâ hareketlerine devam etmişlerdir. Bu cümleden olarak Tuğrul Bey beraberindeki Türkmenlerle Anadolu sınırlarına gaza amaciyle gelen kardeşi-oğlu Yakutî'ye fetihlere devam etmesi konusunda emirler verdi. Yakutî yanında bulunan Sabuk (Sunduk?) adlı bir emîrle Doğu-Anadolu'ya sürekli akınlara başladı (1057). Bu akınları önlemek amaciyle Bizans İmparatoru, general Nikephor Bryennios'u Anadolu'daki Rumeli ve Makedonya kuvvetleri komutanlığına atadıysa da başarı sağ-

layamadı. Selçuklu kuvvetleri 1057 yılı sonlarına doğru Fırat'ı geçip Malatya ve yörelerini istilâ ile, pek çok ganimet elde ederek kışı Erzincan yörelerinde geçirdiler. Ertesi yıl (1058) yine harekete geçen Selçuklu akıncıları Muş'a değin akınlarda bulundular. Bütün bu akınlar ilerde yapılacak fetihlere öncülük etmesi bakımından önemlidir.

1059 yılında Anadolu'ya yeniden Selçuklu akınlarının başladığını görmekteyiz. Prens Yakutî beraberinde Horasan Sâlârı, Kapar, Kicaciç ve Sabuk (bu adlar Ermeni kaynaklarında geçmektedir) adlı emîrler olduğu halde, büyük bir Selçuklu ordusuyla Doğu-Anadolu topraklarına girdi. Horasan Sâlârı kumandasındaki kuvvetler Urfa'yı kuşattılarsa da almayı başaramadılar. Anadolu'nun kuzey bölgelerinde ilerleyen öteki emîrler Kızılırmak yörelerine değin uzanmışlar ve Bizans'a tâbi Ermenilerin elinde bulunan Sivas üzerine yürümüşlerdir. Bu sal-

dırılar karşısında boşalan kent hiçbir güçlüğe uğranılmaksızın elegeçirildi (Temmuz 1059). Selçuklu kuvvetleri sayısız ganimet ve tutsaklarla Azerbeycan'a geri döndüler. İsaak Komnen (1057-1059)'den sonra Bizans tahtına geçen X. Konstantin Dukas (1059-1067) bu Selçuklu akınlarını önlemeğe çalıştı ise de hiçbir başarılı sonuç alamadı, Selçuklu akıncı kuvvetleri çekildikten sonra, başta Malatya olmak üzere, yıkılan sur ve kalelerin onarılmasını emretmekten başka bir şey yapamadı.

Anadolu'ya yapılan Selçuklu akınlarını yöneten Prens Yakutî, 1062 yılında Horasan Sâlârı ile Cemcem ve İsulu (bu adlar Ermeni kaynaklarında böyle geçmektedir), Ergani yörelerini yağma akınlarına uğratıp Diyarbekir bölgesi hâkimi Mervan-oğulları ile anlaşarak Dicle ve Fırat havzalarına değin ilerlediler. İmparator Dukas, bu akınları durdurmak amaciyle, Normandiyalı Herve'yi görevlen-

dirdi ise de Selçuklu kuvvetleri sayısız ganimet ve tutsaklar elde ederek artık üslerine dönmüşlerdi. Bu kuvvetleri bulamayan Herve, Urfa valisi Tavdanos'la Mervan - oğulları'nın elinde bulunan Âmid (eski Diyarbekir)'i kuşattı ise de almayı başaramayıp geri çekilmek zorunda kaldı.

Sultan Alp-Arslan'ın Anadolu seferi

Yukarıda Tuğrul Bey devrinde genel çizgileriyle anlattığımız Anadolu'yu istilâ harekâtı Sultan Alp-Arslan zamanında da sürüp gitmiştir. Babası Çağrı Bey'in ölümünden beri (Mart 1060) Horasan'da vali bulunan Alp-Arslan amcası Tuğrul Bey'in ölümünden (Eylül 1063) sonra büyük askerî üstünlüğü, çabukluğu, azim ve enerjisi sayesinde kısa bir zamanda taht isteklilerini ortadan kaldırarak Selçuklu Sultanı olmayı başarmıştı. O, memleket içindeki karışıklıklara son verir vermez Tuğrul Bey'in izinden yürüyerek büyük bir ordu ile devlet başkenti Rey'den hareketle Azerbaycan'a

geldi. Alp-Arslan Urmiye gölünün kuzey-doğusundaki Merend kentine eriştiği zaman Anadolu'ya sürekli akınlarda bulunan emîr Tuğ-Tigin kuvvetleriyle birlikte kendisine katılarak yaptığı akınlar ve Anadolu'ya giden yollar konusunda ona geniş bilgi verdi. Ayrıca yıllardan beri Anadolu'ya yapılan akınları yöneten kardeşi Yakutî, İbrahim Yınal ve Kutalmış'ın çocukları da kendisine katılmış olmalıdırlar. Böylece Selçuklu prensleri ve bu bölgedeki tâbi hükümdar ve emîrlerle Nahçivan'a gelen Sultan, Aras nehrini geçtikten sonra ordusunu iki bölüme ayırdı. Sultan bizzat başında bulunduğu orduyla Gürcistan üzerine yürüdü. Yolu üzerindeki Lori Ermeni Kralı Giorgi'yi yıllık vergi vermek suretiyle, itaat altına aldıktan sonra Gürcistan topraklarına girdi. Kangarnı, Kartlı ve Javakhet (Tiflis-Çoruh arası) bölgelerini istilâ ettikten sonra Gürcistan'ın kuzey uçlarına değin ilerleyip

birçok kale ve kentleri elegeçirdi. Gürcü kralı Bagrat memleketini terkedip Kafkas dağlarına sığınmıştı. Sultan Alp-Arslan daha sonra Akşehir (Farsça : Sepidşehr, Gürcüce : Akhalkelek) ve yörelerini tamamen aldı. Memleketinin istilâ edildiğini gören Gürcü kralı, Sultana elçiler göndererek barış isteğinde bulundu ve yıllık vergi vermeğe razı olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Alp-Arslan geri dönüp Aras nehri havzasına geldi. Bu bölgede bulunan birkaç kaleyi aldıktan sonra ünlü Ani kentine geldi. Bu sıralarda başında Alp-Arslan'ın oğlu Melikşah ve veziri Nizamülmülk'ün bulunduğu ikinci Selçuklu ordusu, Aras vadisi boyunca ilerleyerek Sürmeli'yi kolaylıkla elegeçirdikten sonra İslâm kaynaklarında Farsça şekliyle Meryem-Nişîn olarak yazılan, sağlam surları bulunan kale önlerine gelerek kuşatmaya koyuldu. Hıristiyanlığın kutsal merkezlerinden biri olan Meryem-Nişîn bir yer sarsıntısı sonunda

kale surlarından bir bölümünün yıkılması üzerine elegeçirildi. Öte yandan vaktiyle Bagrat Ermeni krallığının başkenti olan Ani önlerine gelen Sultan Alp-Arslan Arpaçay üzerinde bulunan, yüksek ve sağlam surlar ve içinde su dolu derin hendeklerle korunan bu kenti kuşatmaya başladı. Sultan kendisini epeyce uğraştıran bir kuşatma savaşı sonunda Ani'ye girmeyi başardı. İç-kalede savunmayı sürdüren kuvvetler de vergi ödemek suretiyle teslim olmak zorunda kaldılar (Ağustos 1064). Alp-Arslan, elegeçirdiği Ermeni ve Gürcü memleketlerini beraberinde bulunan tâbi hükümdar ve emîrler arasında şöylece bölüştürdü: Van gölü bölgesini Nahçivan emîri Sakar-oğlu Ebû Dülef'e, Ani ve yörelerini Dübeyl emîri Ebû's-Sevâr-oğlu Minûçehr'e, Gürcistan'ın bir kısım topraklarını Gence emîri Fadlûn'a, bir kısmını da Tiflis emîrine verdi.

Sultan Alp-Arslan Bağdad Abbasî Halifesi el-Kaaim Bi-

emrillâh ile öteki İslâm hükümdar ve emîrlerine birer fetihnâme göndererek kazandığı başarıları ve yaptığı fetihleri birer birer anlattı. Bu haber, başta Bağdad olmak üzere bütün İslâm memleketlerinde büyük bir sevinç yaratmış ve şenlikler yapılmasına neden teşkil etmiştir. Bu başarılarından dolayı Halife kendisine Ebû'l-Feth (Fetih babası) unvanını vermiştir.

Bizans'ın durumu

Bu sıralarda Bizans'ın durumu iyi değildi : 1057 yılından beri imparatorluğu sarsmakta olan iç-buhranlar, dış durum üzerinde de etkisini gösterdi. Makedonya hanedanının sonlarına doğru İtalya kaybedilmiş, Tuna sınırları zorlanmış, Balkanlarda da ciddî bir durum ortaya çıkmıştı. Önce Bizans'la iyi ilişkileri olan Macarlar Belgrad'ı işgal ettiler (1064). Ertesi yıl Kumanların baskısıyle Hazar Denizi kıyılarından ayrılmak zorunda kalan Uzlar (Oğuzlar), Peçenekleri de önlerine katarak Bizans topraklarını istilâ ve

yağma akınlarına uğrattılar. Kalabalık Uz kitleleri Tuna nehrini geçerek (1065) Bizans sınırlarını aşıp Selânik'e değin Makedonya'yı yağma akınlarına tâbi tuttular. İşte Bizans'ın tehlikeli ve ciddî buhranlar içinde çalkanması nedeniyle Anadolu'daki Selçuklu askerî harekâtı daha da kolaylaşmış oluyordu.

Selçuklu emîrlerinin akınları

Sultan Alp-Arslan yukarıda genel çizgileriyle anlattığımız Anadolu ve Gürcistan seferlerinden sonra, İmparatorluk içinde ortaya çıkan iç-ayaklanmaları bastırmak ve doğu sınırlarında birtakım fetihlerde bulunmak üzere geri dönmüştü. Sultanın bu uğraşıları sırasında Selçuklu prensleri, emîrleri ve Türkmen beyleri Anadolu'da akınlara devam ettiler. Daha önce de bu ülkede akınlarda bulunduğunu gördüğümüz Horasan Sâlârı, Dicle havzasındaki kalelerden bir kısmını aldıktan sonra Urfa bölgesine geldi. Siverek ve yörelerine akınlarda bulunarak sağlam surlara sahip olan

Urfa'yı kuşattı ise de başarı sağlayamadı (1065). Fakat çok geçmeden yeniden aynı bölgeye iki kez daha gelerek akınlara devam etti ve kendisini karşılamaya gelen Bizans kuvvetlerini bozguna uğrattıktan sonra birçok tutsak ve ganimet alarak bu bölgeden ayrıldı.

Bir yıl sonra (1066), vezaretten uzaklaştırılıp öldürülen Kündürlü vezir Amîdü'l-mülk'ün devâtdârı olan emîr Gümüş-Tigin, beraberinde Afşin, Ahmed-Şah ve daha bazı Selçuklu emîrleri olduğu halde, Ergani bölgesine gelip buralarda birtakım kaleleri aldıktan sonra Elcezire'ye inerek Siverek-Kâhta arasındaki Nisibin'i kuşattı. Burada yapılan şiddetli bir savunma karşısında fazla uğraşmak istemeyen Selçuklu kuvvetleri, Fırat'ı geçerek Adıyaman bölgesine gelip buraları istilâ ve yağma akınlarına uğrattılar. Bu akınları önlemek amaciyle, bu bölgedeki Bizans uç kumandanı Aruandanos Selçuklu kuvvetlerinin yolunu

kesmeğe çalıştı ise de yapılan çarpışmada yenildi ve hattâ tutsak bile alındı. Gümüş-Tigin ve beraberindeki emîrler büyük ganimet ve tutsaklarla hareket üsleri olan Ahlat'a döndüler. Afşin'in burada Gümüş-Tigin ile arası açılmış ve onu öldürmüştü. Fakat o, bu değerli emîri öldürmesi sonucu olarak Sultan Alp-Arslan'dan sonderecede korkması nedeniyle, berabe rinde bulunan kalabalık Türkmenlerle birlikte batı yönüne hareket ederek Bizans topraklarına akınlara başladı. Afşin'in kuvvetlerinin bir bölüğü Gaziantep'in batısında bulunan Dülük'e gelip kondu. Bin kişi kadar olan başka bir bölük ise yine Bizans egemenliğinde bulunan Antakya yörelerine gelip (Ağustos 1067) buraları baştanaşağı ağır bir şekilde istilâ edip yağma akınlarına uğrattı. Afşin daha sonra kuzeye Malatya'ya yönelmiş, burada kendilerini karşılayan Bizans ordusunu bozguna uğratarak darmadağın

etmişti. Bu zaferden sonra Afşin, Tohma vadisi boyunca ileri harekâtına devamla Kayseri'ye gelip burasını da eline geçirdi. Daha sonra o, Karaman yörelerine de akınlarda bulunmuş, Toros ve Gâvur dağlarını geçerek Halep bölgesine gelmiş ve Bizans ülkesinde yapmış olduğu akınlar sonunda elegeçirdiği çok sayıdaki ganimet ve tutsakları Halep pazarlarında satmıştır (1067 sonları). O, ertesi yıl (1068) yeniden Antakya topraklarına girip akınlarda bulundu. Onun bu sürekli akınları nedeniyle Antakya, Halep ve Gaziantep bölgesinde istilâya uğramadık hiç bir yer kalmadı. Bu sıralarda emîr Gümüş-Tigin'i öldürmesi nedeniyle kendisine kızan Sultan Alp-Arslan'ın af mektubunu alan Afşin Bey, Antakya kenti ileri-gelenlerinden 100 bin altın, birçok ipekli elbise ve savaş aletleri aldıktan sonra Sultanın katına gitmek üzere buradan ayrıldı (Nisan 1068).

Sultan Alp-Arslan 1067 yılı sonlarına doğru Horasan'dan büyük bir ordu ile hareket edip ikinci kez Aras nehrini geçerek Gürcistan topraklarına girdi. Bu ülkeyi istilâ ederek yeniden egemenliği altına aldı. Fakat onun esas amacı Anadolu'da bizzat fetihlere devam etmek ve dolayısiyle Bizans'a ağır darbeler indirmekti. Fakat imparatorluğun doğu sınırlarında ortaya çıkan yeni olaylar nedeniyle geri dönmek zorunda kaldı. Ordusunun bir kısmını Anadolu sınırlarında bırakan Sultan, Kutalmış-oğlu Mansur ve kardeşi Süleyman, Azerbaycan hâkimi Yakutî, eniştesi Er-Basgan ve Anadolu'ya yaptığı akınlarda cesaret ve kahramanlığı ile ün salan emîr Sunduk'u Anadolu'da fetihlere devamla görevlendirdi. Ayrıca güney bölgelerinden de Selçuklu tâbiiyeti altında bulunan mahallî Arap beyliklerine bağlı kuvvetler de Anadolu gazalarına katılmaktan geri kalmıyorlardı.

Yukarıdan beri genel çizgileriyle anlatıldığıgibi, Malazgirt savaşından önceki yıllarda aralıksız sürüp giden Anadolu'daki Selçuklu istilâ hareketleri sonunda Bizans'ın savunma merkezlerini teşkil eden birçok kalelerin yıkılması dolayısiyle bu akınlar, daha sonraki yıllarda bu ülkenin bir Türk yurdu haline gelmesini sağlayacak olan fetih hareketlerini kolaylaşmıştır olması yönünden, önem kazan-. mıştır Çoğunlukla Selçuklu prensleri, emîrleri ve Türkmen beyleri tarafından yönetildiğini gördüğümüz bu sözkonusu akınlar, hiçbir zaman bir dağınıklık, bir başıboşluk içinde yapılmamış, aksine daha önceden tasarlanan plânlar uyarınca yürütülmüştür. Tuğrul Bey, Alp-Arslan ve Melikşah tarafından dikkatle uygulanan plânlar gereğince, Bizans imparatorluğunun Anadolu'daki hemen hemen bütün stratejik noktaları (şehir, kasaba, kale ve yollar) dalgalar halinde gelen Selçuklu akıncıları tarafından yıkılıp yakılmış ve genel bir anlamla

Bizans'ın "**Anadolu'daki savunma gücü**" âdeta yok olup gitmiştir.

Suriye ve Filistin'de Selçuklular

Anadolu'daki Selçuklu istilâ hareketlerine muvazi olarak şiî Mısır-Fatımî devleti egemenliği altındaki Suriye ve Filistin'de de Selçuklu askerî harekâtının başladığını görmekteyiz. Bu memleketleri ellerinde bulunduran Mısır-Fatımî devletinin bu ülkedeki egemenliğinin yavaş yavaş çöküşünü ve buna muvazi olarak Halep ve yörelerinde yeni bir siyasal kuruluşun Arap Mirdas-oğulları beyliğinin kurulduğunu görüyoruz. Bu sıralarda Antakya'yı içine almak üzere, Doğu-Akdeniz kıyısı boyunca Antartus (bugünkü Tartûs) kıyı kentinin güney yörelerine değin uzanarak Trablus-Şam'ın kuzey bölgelerini de kapsayan dar bir arazi şeridinde Bizans egemenliği devam etmekteydi. Fakat Anadolu'daki Selçuklu istilâ hareketleri nedeniyle buralardaki Bizans hükümranlığı tamamiyle zaafa uğramış ve hattâ bu bölge Bizans ile ilişkisi kesilmiş bir

durumu düşmüştür. Anadolu'ya akınlar yapmakta olduğunu birçok kez söylediğimiz Türkmen kitlelerinden bazı zümreler, 1063 yılından itibaren Suriye ve Filistin'e inmeğe başladılar. Beraberindeki bir miktar Türkmen atlısıyla Halep bölgesine gelen Han-oğlu Hârun, bu bölge hâkimi olan Arap Mirdas-oğulları emîrleriyle birlikte Bizans topraklarına akınlarda bulunmuş ve bu yörelerdeki birkaç Bizans kalesini elegeçirmeyi başarmıştır (1068). Daha sonraki yıllarda (1069-70) Kurlu, Atsız, Şöklü v.s. gibi beyler beraberlerindeki kalabalık Türkmen kitleleriyle Suriye ve Filistin'in istilâ ve fethine giriştiler. Birkaç yıl gibi kısa bir zamanda sözkonusu ülkelerin Kudüs, Dımaşk (Şam), Remle, Taberiyye, Akkâ, Sur, Trablus-Şam, Ariş, Yafa ve nihayet Antakya gibi bellibaşlı kentleri Selçuklu kuvvetleri tarafından fethedilmiş ve sonunda bu ülkede bir Selçuklu Devleti (Suriye Selçukluları) kurulmuştur.

Bizans'ta durum

Anadolu'ya Selçuklu istilâ hareketlerinin başlamasından itibaren Bizans imparatorluğunda iç-karışıklık ve buhranlar devam edip gitmekte idi. Özellikle Konstantin X. Dukas'ın 1067 de ölümünden sonra vasiyeti gereğince üç oğlu adına karısı Eudokia tahta geçti. İç-karışıklıklar hâlâ sürüp gidiyordu. Buna muvazi olarak Bizans sarayındaki çeşitli gurupların devlet yönetimine yaptıkları gelişigüzel karışmalar sonunda imparatorluk eyaletleri tamamen ihmale uğramış, özellikle ordu kendi kaderiyle başbaşa bırakılmıştı. Öyleki Anadolu'da bakımsız ve dağınık bir halde bulunan Bizans kuvvetleri çoğu zaman yiyecek ve giyecek bulma amaciyle, şehir ve kasabaları yağmalamaktan geri kalmıyorlardı. İşte bütün bu nedenlerle imparatorluğun öteki eyaletlerinde olduğu gibi, Anadolu'da da Selçuklu istilâsına karşı koyacak bir Bizans ordusu görünmemektedir. İmparatorluk içinde gittikçe artan

tehlikelerin sürüp gitmesi nedeniyle imparatoriçenin niyabeti ancak yedi ay sürdü. Saraydaki askerî kanadın tavsiyesi ve etkisi üzerine Eudokia, askerî aristokrasiye mensup zengin Kapadokyalı bir general olan Romanos Diogenes'le evlenmek zorunda kaldı. Kapadokya'da (Sivas-Kayseri yöreleri) geniş toprakları olan Romanos Diogenes çok haris bir adam olup daha önce tahtı elegeçirmek amaciyle, bir sûikast eyleminden suçlu idi. O, Eudokia ile evlenmek suretiyle emeline kavuşmuş, Ocak 1068 tarihinde Bizans İmparatoru olmuştu. Fakat o, daha önceki imparatorlar gibi, İmparatorluğu kalkındıracak pek fazla bir kudret gösteremedi. Çünkü kendisi bomboş bir hazine, uzun yıllardan beri yüzüstü bırakılmış bir yurt, perişan ve darmadağın bir ordu ile karşı karşıya gelmişti. Bu durum karşısında ümidini yitirmek istemeyen yeni imparator, birtakım yenilikler yapmak istemişse de onun, evlendikten yedi

ay sonraya dek devlet yönetimini bir türlü elinden bırakmak istemeyen karısı Eudokia ile arası açıldı. Bunun üzerine o, sarayı terk ile Anadolu yakasına geçip bu ülkeyi kurtarmak amaciyle, Selçuklulara karşı sefer hazırlıklarına girişti. İmparator kısa bir zamanda büyük bir çaba göstererek Anadolu'dan özellikle kendi memleketi olan Kapadokya'dan çok sayıda asker topladığı gibi, Rumeli'deki Uz ve Peçeneklerden de kuvvet sağlamayı başardı. Ayrıca Frank, Alman, İskandinav ve İtalya Normanlarından ücretli askerler sağladı. Çeşitli uluslardan çabucak meydana getirdiği bu orduda gerçek bir birlik mevcut değildi. Romanos Diogenes, Mart 1068 tarihinde Suriye yönüne hareket etti. Kayseri'ye gelmeden önce Selçuklu kuvvetlerinin Niksar'ı alarak yağma ettiklerini öğrenince yolunu değiştirip Kayseri üzerinden Sivas'a, oradan Divriği yönünde ileri yürüyüşüne devamla, bu bölgelerde kendisini kar-

Bizans'ın karşı hareketleri

şılayan Selçuklu kuvvetlerini geri çekilmeğe mecbur etti. İmparator kazandığı bu ilk başarıdan sonra güneye yönelerek Maraş'a geldi. Burada bir kısım kuvvetini, Fırat boylarına gönderip sol-ard yanını güven altına almak istedi ise de bu yörelere akınlarda bulunan emîr Has İnal, buna pek imkân vermedi. Daha sonra imparator, Kuzey-Suriye'ye geldi. Burada ordusunu üç gün dinlendirdikten sonra Halep bölgesine inerek buraları tamamen yağma akınlarına uğrattı. Çok geçmeden o, Halep bölgesinin en önemli kalelerinden birine sahip olan Menbiç üzerine yürüyüp kuşatmağa başladı. Şehir halkından büyük bir kısmı daha önce imparatorun buraya saldıracağını haber aldıklarından dolayı, şehri sür'atle terkedip Haleb'e sığınmışlardı. İmparator şehri elegeçirmesine rağmen iç-kalede savunmayı sürdüren Amartice (Umur-Tigin?) adlı bir Selçuklu emîri de çok dayanamayarak teslim olmak zorunda kaldı. Bu sıralarda

Han-oğlu Hârun ve Halep emîri Mahmud, Türkmen ve Arap kuvvetleriyle Halep bölgesindeki Bizans askerilerine karşı saldırıya geçtiler. Bizanslılar kısa zamanda Menbiç'ten imparatordan yardım almalarına rağmen bozulmaktan kurtulamadılar. Bozgunu haber alan imparator, daima yanında bulundurduğu Kapadokyalı birliklerle Halep bölgesine geldi. Onun bu harekâtını dikkatle izleyen Türkmen ve Arap kuvvetleri yeni gelmiş olan imparatorun askerlerini çevirmeyi başardılar. Diogenes 20 Kasım 1068 gecesi, derin bir sessizlik içinde harekete geçip kendilerini çeviren Türkmen ve Arap askerlerinin çadırlarını ateşe vermeyi başardı. O, kuşatılan kuvvetlerinin kurtarılmasını sağlayan bu zaferi tamamlamamış ve bozguna uğrayan Türkmen ve Arap askerlerini izlemek istememiştir. İmparator bu başarıdan sonraki günlerde yeniden Menbiç'e gidip yer yer yıkılan kaleyi onartmış ve buraya İberyalı general

Pharasmane'yi bıraktıktan sonra Halep bölgesine bağlı Azâz kalesine yürümüşse de alamamıştır. O, birkaç gün bu bölgede yağma akınlarında bulunduktan sonra daha önce Hanoğlu Hârun ve Arap kuvvetleri tarafından alınan Artah kalesi üzerine yürüdü. Hârun ve Emîr Mahmud onu karşıladılarsa da yenilmekten kurtulamadılar. Artah kalesini eline geçiren Diogenes, bu kalenin güneyinde bulunan İmm kalesini de almayı başardı. Bu savaşlardan sonra 1068 yılı kış aylarında İstanbul'a dönen imparator parlak törenlerle karşılanmıştır. Büyük bir başarı gibi gösterilen imparatorun bu seferi sırasında Selçuklu kuvvetleri tarafından Niksar'ın yakılıp yıkılması ve Sakarya boylarına değin sokulunarak Eskişehir yörelerindeki ünlü Amorion kentinin yağmalanması önlenememiştir.

Selçuklu akınları devam ediyor

1069 yılında Selçuklu akıncı kuvvetleri Anadolu'nun çeşitli bölgelerine saldırılara devam ettiler. Bu kuv-

vetlerin başında Afşin, Sunduk, Ahmed-Şah, Türkman, Dilmaç-oğlu Mehmed, Dudu-oğlu v.s. gibi ünlü Türkmen beyleri bulunuyordu. Bu akınları önlemek üzere Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Anadolu'ya bir miktar kuvvet gönderdi ise de bunlar yenilmekten kurtulamadılar. Bunun üzerine imparator bizzat sefere çıkmağa karar verdi. Hazırladığı kuvvetli bir ordu ile Kayseri yörelerine gelip buralarda akınlarda bulunan Selçuklu kuvvetlerini geri püskürterek Fırat nehrine değin askerî harekâtına devam etti. Onun esas amacı Anadolu'ya yapılan akınlarında Selçuklu hareket üssü olan Ahlat'ı almak ve bu bölgede bulunan kaleleri elegeçirmek suretiyle, Selçuklu akıncılarını Bizans topraklarından çıkarmak idi. Bu amacı gerçekleştirmek üzere imparator, Harput'a geldiği zaman Selçuklu kuvvetleri de Malatya'ya saldırmış ve burasını imparator adına savunan Philaretos Brachamios'u ağır bir ye-

nilgiye uğratarak perişan etmişlerdi. Buna rağmen Diogenes, Murat suyu boyunca ilerleyerek Palu'ya geldi. Fakat öte yandan ardı arkası kesilmeyen akınlarla Anadolu içlerine akmakta olan Selçuklu kuvvetleri, başta Konya ve Karaman olmak üzere, birçok şehir ve kasabaları istilâ ederek elegeçirmeyi başardılar. Kalabalık Konya şehrinin yıkılıp işgal edildiğini öğrenen imparator, Doğu'daki askerî harekâtına son vererek Selçuklu akıncılarının dönüş yolların kesmek amaciyle, Sivas üzerinden Kayseri'ye geldi. Akıncılar imparatorun bütün tedbirlerine rağmen Kilikya geçitlerinden geçerek güneydeki hareket üsleri olan Haleb'e gelmeyi başardılar. Böylece imparator bu ikinci seferinde de hiçbir esaslı başarı kazanamadan İstanbul'a döndü.

İmparator Romanos Diogenes'in zaman zaman giriştiği bu karşı askerî hareketlere rağmen Selçuklu akınları hiç duraklamadan devam

ediyordu. Diogenes, bitip tükenmeyen bu Türk saldırılarını durdurmak için 1070 yılında yeniden Anadolu'ya sefere çıkmaya karar vermişse de onun saraydaki yakınları kendisine engel oldular. Buna rağmen Anadolu'yu ihmal etmek istemeyen yurtsever imparator, kendi yerine Manuel Komnenos'u kuvvetli bir ordu ile Anadolu'ya gönderdi. Bu sıralarda Sultan Alp-Arslan'la arası açılan eniştesi (Sultan'ın kız kardeşi Gevher Hatun'un kocası) Er-Basgan, Nâvekiyye adlı çok sayıda bir Türkmen kitlesinin başında, kendisini te'diple görevli emîr Afşin'in önünden kaçarak batı yönüne hareketle Kızılırmak kıyılarına dek ulaştı. Er-Basgan yolunu kesmeğe çalışan Manuel Komnen'i Sivas yörelerinde yaptığı savaşta ağır bir yenilgiye uğratmış ve hattâ onu beraberinde bulunan Nikephoros Melissenos ile birlikte tutsak almıştı. Er-Basgan'ın emîr Afşin tarafından izlenmekte olduğunu öğ-

renen tutsak Manuel, onu Bizans'a sığınması konusunda iknaya muvaffak oldu. Başta Manuel olmak üzere, öteki tutsakları da salıveren Er-Basgan, Sultanın şiddetli gazabından korktuğu için, yakınlariyle birlikte İstanbul'a sığındı ve imparator tarafından parlak bir törenle sanki bir müttefik gibi kabul edildi. Öte yandan Er-Basgan'ı izlemekte olan emîr Afşin batı yönünde ileri yürüyüşüne devamla Kapadokya'daki şehir ve kasabaları bir yıldırım hıziyle çiğnedikten sonra Frikya (Afyon-Uşak-Denizli yöreleri) bölgesine girip Denizli yakınlarındaki Honas ve Laodicea kentlerini yakıp yıkarak Marmara kıyılarına değin uzandı. Gönderdiği bir elçi aracılığiyle, Bizans'a sığınan Er-Basgan'ın beraberindekilerle birlikte kendisine geri verilmesini Sultan adına İmparatordan istedi. İsteğin kabul edilmemesi üzerine emîr Afşin gidişinde olduğu gibi dönüşünde de Bizans kentlerini âdeta yerle bir etti. Bu akınlar sıra-

sında elde ettiği sayısız ganimetlerle kışı Anadolu'da geçirdikten sonra Ahlat'a dönmüş ve kendisini merakla bekleyen Sultan Alp-Arslan'a bir mektup yazarak Er-Basgan ve Bizans hakkında geniş bilgi vermiştir.

II

SULTAN ALP-ARSLAN'IN SURİYE SEFERİ

Bizans'tan sonra Orta-Doğu'nun büyük devletlerinden birisi de şiî Mısır-Fatımî devleti idi. Bu devlet, Halife el-Muiz (931-975) ve el-Aziz (955-996) devirlerinde sağlam temeller üzerine oturtulmuştu. el-Aziz'in saltanatının sonlarına doğru Fatımî devletinin sınırları Kızıl Deniz'den Atlas Denizi'ne dek olan memleketleri yani Hadramut, Yemen, Hicaz, Filistin, Suriye ve bütün Kuzey-Afrika'yı içine almakta idi. Fakat özellikle sekizinci Halife el-Mustansır (1029-1094) zamanında mülkî yönetimin bozulması ve bunun arkasından da devlet hazinesinin boşalması, askerî unsurların yetki çatışmalarına başlamalarına neden teşkil etti. Musul Hamdan-

oğulları'ndan Nâsıruddevle, Berberîlerle birlik olarak 1062-67 yılları arasında Sudanlıları bertaraf etmiş ve Halife adına vezaret makamını elinde tutmayı başarmıştı. Fakat çok geçmeden Halifeye de sert davranışlarda bulunan Nâsıruddevle, bir yandan Halife, öbür yandan da rakipleri Yeldeniz ve Bedrülcemalî v.s. gibi emîrlerle çatışmak zorunda kaldı. Kuvvetli rakipleri karşısında sıkışık bir duruma düşen Nâsıruddevle 1070 yılı başlarında, bu sıralarda Horasan'da bulunan Sultan Alp-Arslan'a, Buharalı kadı Ebû Cafer Muhammed'i elçi olarak göndermiş ve ona "Ordusuyla birlikte Mısır'a gelmesini, memleketi kendisine teslim edeceğini ve şiî Mısır Halifesi adına okutulmakta olan hutbeyi, sünnî Bağdad Halifesi adına değiştireceğini" bildirmişti. Bu çağrı üzerine Sultan, Mısır'da da Selçuklu egemenliğini kurmak amaciyle, ordusunu hazırladıktan sonra Azerbaycan üzerinden Doğu-Anado-

Alp-Arslan yeniden Anadolu'da

lu'ya girdi (1070 ortaları). Bu ülke sınırlarında bulunan Selçuklu akıncı kuvvetleriyle de ordusunu takviye eden Alp-Arslan Van gölünün kuzeyini izleyerek Malazgirt önlerine geldi. Daha önceki yıllarda amcası Tuğrul Bey'in iki kez kuşattığı halde alamadığı sağlam bir kalesi bulunan bu kenti ve daha sonra da Erciş'i bir hamlede zaptetti. Henüz Selçuklu kuvvetleri tarafından alınmamış olan Murad, Yukarı-Dicle ve kolları arasındaki birtakım kaleleri birer birer elegeçiren Sultan, Diyarbekir bölgesine gelerek Dicle nehri kıyılarındaki Harşefiyye yöresine kondu. Sultan, Diyarbekir kentinin ulu surlarını büyük bir hayranlıkla seyretmiş ve ellerini sur taşlarına daha sonra göğsüne sürmüştür. Alp-Arslan bu bölge hâkimi olan ve anlaşmazlık hâlinde bulunan Mervan-oğulları ailesinden iki kardeş Nasr ve Said arasında, her ikisini de razı eden uzlaştırıcı bir

barış yaptıktan sonra Bizanslıların elinde bulunan Tulhum (Ergani'nin güney-doğusunda) ve Siverek şehir ve kalelerini fethedip o zamana değin birkaç kez kuşatıldığı halde alınamayan, sağlam surları bulunan Urfa kentini kuşatıp sıkıştırmaya başladı (Mart 1071). Şehir, Bulgar Alusianus'un oğlu Dük Vasil'in kumandasında şiddetli bir savunma savaşı yapıyordu. Sultan Alp-Arslan elli gün süren bir kuşatmadan sonra gereksiz yere daha çok zaman kaybetmemek için kuşatmayı kaldırdı. O, hareketten önce yanında bulunan fakih Ebû Cafer Muhammed'i Halep Mirdas-oğulları beyliği emîri Mahmud'a gönderip "Kendisine itaat arzeden bütün emîr ve melikler gibi, onun da katına gelip yer öperek itaatını arzetmesini" bildirdi. Fakat Mahmud, korkusundan Sultanın bu çağrısına uymayıp Haleb'ten sür'atle topladığı para ve armağanları ona göndermekle yetindi. Sultan, Mahmud'a yolladığı cevap-

ta "Adıma hutbe okutup mektuplar göndermeğe devam ettiğin halde, niçin katıma gelmekten çekiniyorsun? Halbuki sen, katıma gelen bütün hükümdarlara yaptığım lütuf ve ihsanları çok iyi biliyorsun" dedi. Mahmud çok geçmeden annesiyle çocuğunu Sultana yolladı ise de bu hal Sultanı daha çok kızdırdı. Bunun üzerine Alp-Arslan Urfa'dan ayrılıp Ocak 1071 sonlarında doğru Birecik yakınlarında bulunan Nehrü'l-Cûz yöresinden Fırat nehrini geçti ve yakınlarda bulunan çok hoşlandığı bir çayırda dinlenmek üzere oturdu. Fakih Ebû Cafer, Sultana: "Ey efendimiz, Tanrı'nın sana ihsan ettiği nimete şükret" dedi. Sultan ona: "Bu nimet nedir?" diye sorunca Fakih: "Bu nehri Türk olarak yalnız memlûkler (köleler) geçmişti; halbuki sen bugün ilk kez bir Türk Sultanı olarak geçiyorsun" dedi. Fakih'in bu sözleri Sultanın çok hoşuna gitmiş, maiyetindeki bütün emîr ve beyleri toplayarak Fakih'e, bu sözleri

Alp-Arslan Halep önlerinde

tekrar ettirmiş ve Tanrı'ya dua ve niyazlarda bulunmuştur. Sultan çok geçmeden hareketine devam etmiş, nihayet Haleb'e bağlı Kınnesrin ve Funeydik toprakları yönünde, Arap Esed-oğulları boyunun elinde bulunan yöreler ile yine Haleb'e bağlı Azâz, Mercüdâbık ve Esârib arasındaki arazide karargâhını kurmuş ve itaat arzı için Mahmud'a yeniden ulaklar göndermişti. Sıkışık duruma düşen Mahmud bu sırada Haleb'te bulunan Bağdad Nakibünnükebası Muhammed-oğlu Tırâd'dan "Sultana gidip kendisinin huzura gelmesini affetmesini rica ile aralarını düzeltmesini sağlamasını" istemiş ve ona : "Sultan çok uzaklarda bulunduğu halde ben Halife ve Sultana itaatımı bildirip kendimin ve ülkemin korunmasını istemiştim. Ülkemin nasıl harap ve yağmalanmış olduğunu gözlerinle gördün. Bu durum karşısında ben, Sultana gidip yardım talebinde bulunmak istiyorum. İşte Sultanın huzuruna

gidip itaat arzını kapsayan mektubu" dedi. Bunun üzerine Tırâd: "Ver onu bana, Sultana götüreyim" dedikten sonra mektubu alıp otağı, Funeydik'te bir tepe üzerinde (bu tepe Alp-Arslan'ın burada karargâhını kurmasından sonra Tellü's-Sultan yani Sultan Tepesi adını almıştır) kurulan Sultana ulaşmak üzere yola çıktı. Belirli bir konak yerinde Sultan tarafından kendisine gönderilen özel bir ata binip tepeye gelen Tırâd, Sultan katında pek çok izzet ve ikrama nâil oldu. Sultan ona "Niçin huzura geldiğini sorunca" o, :"Emîr Mahmud'u huzura getirmek için geldim. O, bu mektubu da bana verdi" dedi. Mektubun kendisi tarafından Mahmud'un kalbini hoş tutmak amaciyle yazılıp gönderildiğini söyleyen Sultan : "Biz yakınlara gelince şuna kani olduk ki o, şehrin tarafımızdan yapılacak kuşatılmasına karşı savunma tedbirleri almak suretiyle bize karşı âdeta ayaklanmış bulunuyor" dedi.

Daha sonra Tırâd, Sultana "Mahmud'un Halife ve Sultan tarafından gönderilen hil'atleri (özel giysi) giyip onlar adına hutbe okuttuğunu" bildirdi ise de Sultan ona : "Hangi şey onun hutbesini temsil ediyor? Üstelik katıma gelmek de istemiyor" şeklinde cevap vermek suretiyle Mahmud'a olan kızgınlığını gösterdi. Mahmud'un Sultanın katına gelmesi mes'elesi, iki aya yakın bir zaman müzakere konusu olmasına rağmen Mahmud bunda kesin olarak direndi. O, Sultana karşı takındığı bu isyankâr tavrın karşılıksız kalmayacağını anladığı için Halep kalesine çekilip birtakım Arap boylariyle, komşu bazı emîrleri yardıma çağırdı. Bu çağrıya uyan emîr ve boy reisleri Mahmud'un etrafında çok sayıda bir kitlenin toplandığını gördükleri zaman onun çok kuvvetli olduğunu sanmışlardı. Fakat işler onların kanısının aksine oldu : Sultan Alp-Arslan, Mahmud'un, huzuruna gelmiyeceğini anladığı için Nisan 1071 başlarında Halep önle-

rine gelip karargâhını kurdu. Türk ordusunun çadırları bu kez Halep'ten başlayarak Esed-oğulları arazisi, Azâz ve Esârib yönünde birbirine yakın bir şekilde kurulmuştu. Şehri iki ay kadar kuşatan Alp-Arslan bir gün Mahmud'un bu direnişine kızmış ve maiyetindeki kumandanlara: "Getirin şu Bedevî emîrini, vurun boynunu" demişse de başta veziri Nizamülmülk olmak üzere maiyeti erkânı onu bu ısrarından vazgeçirmeyi güçlükle başarmışlardır. Çok geçmeden Halep burçlarından Ganem adlı burç delinmiş ve şehir, buradan yapılacak bir saldırıyla kolayca alınabilecek bir duruma geldiği halde Sultan, Bizans'a karşı kuvvetli bir uç şehri halinde kalmasını istediği Haleb'i kılıçla fethetmek istememiştir. Öte yandan şehri savunan kuvvetler artık savaşmaktan vazgeçtiler. Çok geçmeden Mahmud, bir gece annesini yanına alarak şehir ve kalenin anahtarı ile birlikte Sultanın katına çıkıp yer öptükten sonra arz-ı ubûdiyetini bildirdi. Sultan da Mah-

mud ve annesine izzet ve ikramda bulunduktan sonra Halep yönetiminin yine kendi ellerinde kalmasını sağlayan bir tevki (ferman) ile hil'at ve birçok armağanlar verdi. Haleb'te

Bizans elçisi ve Alp-Arslan

daha çok zaman kaybetmek istemeyen Alp-Arslan, Mısır'a gitmek üzere Dımaşk'a hareket etti. Bu sıralarda Bizans imparatorundan kendisine bir elçi gelmişti. İmparator Erciş, Ahlat, Malazgirt ve Menbiç'in geri verilmesini ve ayrıca armağanlar gönderilmesini Sultandan talep ediyordu. Elçi, bu isteklerin kabul edilmemesi halinde imparatorun kalabalık bir orduyla harekete geçeceğini de bildirdi. İmparatorun bu tehdid dolu mesajına kızan Sultan elçiyi ağır bir cevapla geri yolladıktan sonra ordusunun bir kısmını burada bırakıp bazı kumandanları ve emîr Mahmud'u Suriye ve Mısır'ın fethiyle görevlendirdi. Kendisi de ordusunun büyük bir kısmiyle Bizans imparatorunu bir an önce karşılamak üzere sür'atle hare-

kete geçmiş, hattâ Fırat nehrini geçiş sırasında ordusunda bulunan at ve develerle malların çoğu mahvolmaktan kurtulamamıştır. Fakat Sultan bunlara hiç aldırmıyor, ileri yürüyüşüne aralıksız devam ediyordu. Onun bu sür'atli yürüyüşünü ve bu arada ordunun zayiata uğramasını kısmen gören ve durumu imparatora müjde ile bildiren elçinin bu sözleri, imparatorun azmi, ordusu ve taraftarları üzerinde olumlu bir etki yaptı. Alp-Arslan Fırat'ı geçtikten sonra yiyecek sıkıntısı nedeniyle ordusundaki Irak askerlerini terhis etmiş ve beraberinde Horasan, Azerbaycan ve Erran kuvvetleri kalmıştı. Sultan daha sonra Urfa üzerinden Diyarbekir bölgesine ulaştı. Burada özellikle Silvan'da, Malazgirt'e dek ilerleyip kaleyi elegeçiren Bizans ordusunun kıyımından kurtulup kaçan Malazgirt kadısiyle birlikte birçok Müslüman halk, durumun ciddiliğini Sultan'a bildirerek kendisin-

den acele yardım isteğinde bulundular. Bizans ordusunun ileri harekâtını böylece öğrenen Sultan daha fazla zaman kaybetmeksizin E r z e n ve B i t-lis boğazından geçip A h l a t'a geldi.

III

İMPARATOR ROMANOS DİOGENES'İN HAREKETİ

Romanos Diogenes Bizans tahtına geçer geçmez yukarıda da belirtildiği üzere, Anadolu ve Suriye'ye birkaç sefer yapmışsa da tam anlamiyle başarılı sonuçlar alamamıştı. Bununla birlikte o, Selçukluların uzun yıllardan beri Anadolu'da giriştikleri istilâ hareketlerine son vermek ve onları bu ülkeden çıkarmak amaciyle Anadolu ve Azerbaycan'a kesin sonuç alabilecek büyük bir sefer hazırlığına uzun zamandan beri başlamıştı. Bütün bu hazırlıklar sonunda Balkanlardaki Peçenek, Uz (Oğuz), Kıpçak, Islav, Bulgar, Alman ve Franklarla Anadolu'daki, memleketi Kapadokya başta olmak üzere, birçok eyâletlerden, bu arada Ermeni, Gürcü ve Ha-

Bizans ordusu

zarlardan teşekkül eden büyük bir ordu meydana getirmeyi başardı. Çeşitli kaynaklardaki kayıtlarda, bu ordunun asker sayısının 600 bine kadar çıktığı mübalâğalı bir şekilde görünmekte ise de bunun, büyük ve küçük rütbeli 30 bin kumandanın yönettiği 100 bini yaya, 100 bini de atlı olmak üzere 200 bin civarında olduğunu ifade etmek mümkündür. Bizans ordusunda kale delicileri, lâğımcılar, çarkçılar, arabacılar ve mancınıkcılarla birlikte çok sayıda ustalar, 800 mandanın çektiği nal ve çivileri taşıyan 400 araba, içinde silâh, mancınık ve öteki saldırı âletlerinin bulunduğu 1000 araba mevcuttu. Bunlar arasında 1200 kişi tarafından çekilen ve 10 kantar ağırlığında taş atabilen büyük bir mancınığın da bulunduğu çeşitli kaynaklarda anlatılmaktadır. Bütün bunlardan başka imparatorun hazinesinde bir milyon altın, 100 bin ipekli elbise ile altın eğerler, kemerler, pek çok altın ve gümüş eşya da bulunuyordu.

İmparator sayı ve teçhizat bakımından muazzam olan bu orduya güvenerek Anadolu'yu kurtaracağına kani olduktan başka, bütün İslâm memleketlerini de alabileceğini ümit ediyor, hattâ şimdiden buralara kumandanlarını vali olarak atamaktan geri kalmıyor, bu ülkelerdeki camilerin yerine kiliseler yaptıracağını da söylüyordu. İmparator İstanbul'dan hareket etmeden önce Ayasofya kilisesine gidip büyük bir dinî törende bulunmuş ve büyük Altın Haç'ı ziyaret etmiştir. Tarihî bir değer taşımamakla beraber bu ziyaretle ilgili olarak aynı devirde yaşayan bir İslâm tarihçisi, yenilgiden sonra imparatorun ağzından şu hikâyeyi anlatmaktadır:

"Savaş için İstanbul'dan sefere çıkan imparatorların törelerinden birisi de büyük kiliseye (Ayasofya) gidip yakutlarla bezenmiş olan Altın Haç'tan şefaat dilemesidir. Ben de bu sefere çıkarken kiliseye gidip oradaki haç'tan şefaat diledim. Bu sırada

haç bulunduğu yerden Müslümanların kıblesine doğru çevrildi. Buna çok hayret ettim ve onu doğuya döndürdüm. Ertesi günkü ziyaretimde haç'ın yine kıbleye dönmüş olduğunu gördüm. Bunun üzerine onun zincirlerle bağlanmasını emrettim. Fakat üçüncü günkü ziyaretimde haç yine kıbleye yönelmişti. Buna çok hayret edip yenileceğimi anlamıştım. Fakat arzu ve ihtiraslarımın etkisi altında kalarak İslâm ülkelerine yürüdüm ve işte bunlar başıma geldi."

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Romanos Diogenes yapacağı bu büyük seferi gizlemek ve Sultanı aldatmak amaciyle, Alp-Arslan Halep önlerinde bulunduğu sırada ona bir elçi göndererek Selçuklular tarafından işgal edilen Ahlat, Erciş, Malazgirt v.s. şehir ve kalelerin geri verilmesi şartlariyle barış teklifinde bulunmuştu. Büyük ordusuyla İstanbul'dan hareket eden imparator Anadolu eyâletlerinden gelen kuvvetlerin kendisine katılma yeri olan

Sakarya nehri kıyılarına gelip kondu. Burada ordusunu yeniden düzenledikten sonra Kapadokya yönüne hareket etti. İmparator Kapadokya'da uygulayacağı plânlar konusunda ordusundaki bütün generallerin katıldığı bir "Savaş Meclisi" topladı. Yapılan müzakereler sonunda imparatorun Azerbaycan'a uzanarak Selçuklu başkentine yürüme teklifi genç ve tecrübesiz generaller tarafından desteklenirken Nikephoros Bryennios ve Joseph Trakhaniotes gibi tecrübeli ve tedbirli generaller Anadolu'dan uzaklaşmanın tehlikeli olacağını, en uygun şeklin Sivas veya Erzurum'da karargâh kurulup bu bölgelerde gerekli tedbirlerin alınmasını, bu arada Selçuklu ordusunu yiyecek sıkıntısına uğratmak amaciyle, bu bölgelerde tahrip hareketlerinde bulunulmasını ve nihayet Selçuklu kuvvetlerini Anadolu'ya çekerek Erzurum veya Pasin ovasında savaşı kabul etmenin daha doğru olacağı fikrini savundular. Fakat bu görüşü

İmparatorun Savaş Meclisi

kabul etmeyen imparator, Azerbaycan'a yürümek üzere, Bizans'a tâbi Ermenilerin idaresinde bulunan Sivas'a geldi. O, burada Bizans ahalisine zulüm yapmış olan Ermenileri şiddetle cezalandırıp prensleri Atom ve Ebusehl'i şehirden sürdükten sonra Erzurum yönüne hareket etti. Erzurum'a erişen ve genel karargâhını burada kuran imparator, Frank ve Uzlardan teşekkül eden 30 bin kişilik bir kuvveti general Trakhaniotes ile Bizans hizmetine giren ünlü Norman şeflerinden Ursel (Urselius, Roussel)'in kumandasında İran içlerine ilerleyişi sırasında, arkasını güven altına almak amaciyle, Ahlat üzerine gönderdi. Ayrıca Selçuklular tarafından işgal edilen Gürcistan topraklarını yeniden almak ve sürekli saldırılara uğrayan Gürcü Kralı Bagrat'a yardımda bulunmak ve dolayısiyle kalabalık ordusuna yiyecek maddeleri sağlamak amaciyle de 20 bine yakın bir kuvveti Gürcistan'a sevketti. Beraberinde bulunan

kuvvetlerle de daha önce Sultan Alp-Arslan tarafından işgal edildiğini gördüğümüz Malazgirt üzerine yürüdü. Bu arada imparator İstanbul'dan beri yanında getirmekte olduğu, daha önce Bizans'a sığındığını anlattığımız Alp-Arslan'ın eniştesi Er-Basgan'ı, vâki olacak bir savaşta kendi aleyhine herhangi bir olumsuz harekette bulunması endişesiyle, İstanbul'a geri yolladı. İmparator Malazgirt'e yürümekte iken Ermeni ve Elcezire kuvvetleri kumandanı Basilakes (Vasilakes) Magistros da kuvvetleriyle birlikte kendisine katıldı. Bu sıralarda Bizans kumandanlarından Leon Debatanes ve Basilakes, Alp-Arslan'ın korkarak Irak'a yöneldiğini bildirdiler. Gerçekte Alp-Arslan, İslâm ve Bizans kaynaklarının da işaret ettiği gibi, Halep'ten ayrılıp Fırat'ı geçtikten sonra bir ara Musul yönüne ilerlemişse de daha sonra Silvan ve Erzen üzerinden Bitlis boğazını geçerek Ahlat'a ulaşmıştır.

Malazgirt'in kaybı ve öncü savaşları

Malazgirt üzerine yürüyen imparator, az sayıda Selçuklu kuvvetleri tarafından savunulan kaleyi "aman" ile teslim almasına rağmen şehir içinde pek çok insanı kılıçtan geçirdi. Öte yandan Alp-Arslan Selçuklu kuvvetlerinin hareket üssü olan Ahlat'a geldiği zaman yukarıda adları geçen Ursel ve Trakhaniotes'in kumandasındaki kuvvetler Ahlat yönünde hareket halinde idiler. Bu kuvvetler Selçuklu akıncıları tarafından bozguna uğratılarak geri çekilmek zorunda bırakıldılar. Alp-Arslan'ın Ahlat'a geldiği ve Selçuklu kuvvetlerinin hareket halinde bulunduğu haberi etrafa yayılınca imparator, bunu tahkik için Nikephoros Bryennios kumandasında yeniden bir kuvvet gönderdi. Bu kuvvetler Selçuklu ordusunun öncü kuvvetleri kumandanı olan, daha önce de Anadolu'daki akınlarından bahsettiğimiz emîr Sunduk tarafından bozguna uğratıldı ve Bryennios yaralı bir halde güçlükle kaçmaya

muvaffak oldu. Bu bozgun üzerine, bunları Ahlat'a bağlı bir kısım Selçuklu kuvvetleri sanan imparator Ermeni generali Vasilakes kumandasında yeni bir kuvvet daha sevketti. Bu kuvvetler de yine emîr Sunduk tarafından bozguna uğratılmış, general Vasilakes tutsak alındıktan başka beraberinde taşıdığı büyük haç da elegeçirilmişti. Sultan bu haçın "zafer alâmeti" olarak Bağdad'a göndermesi için Hemedan'da bulunan vezir Nizamülmülk'e ulaştırılması hususunda emir verdi. Böylece Malazgirt meydan savaşından önce yapılan Selçuklu-Bizans öncü savaşları Selçuklu kuvvetleri tarafından kesin olarak kazanılmıştır.

IV

MEYDAN SAVAŞI

Bizans elçisi aracılığiyle İmparator Romanos Diogenes'in sefere çıkacağını öğrenen Sultan Alp-Arslan'ın sür'atle Suriye'den ayrılıp Diyarbekir bölgesi üzerinden Ahlat'a vardığını görmüştük. Bu arada Er-Basgan'ı izlemekten dönerek Bizans imparatorunun Anadolu'daki askerî harekâtı hakkında bilgi toplayan emîr Afşin, kuvvetleriyle birlikte Ahlat'ta kendisini bekliyordu. Sultan karısı ve veziri Nizamül-mülk'ü hazineleriyle birlikte Hemedan'a göndermiş ve kendisine sür'atle asker göndermeleri hususunda onlara talimat vermişti. Sultanın beraberinde yedek atlariyle birlikte 4 bin Hassa askerinden başka, Anadolu sınırlarında akınlarda bulunan Selçuklu emîr ve beylerinin kumandasındaki 40 bin

Selçuklu ordusu

akıncı kuvveti ve ayrıca Diyarbekir bölgesiyle öteki bölgelerden 10 bin kadar da gönüllü bir atlı kuvveti kendisine katılmıştı. Yukarıda niteliğinden bahsettiğimiz 200 bin civarında bulunan ve çeşitli uluslardan meydana geldiği için birlikten yoksun Bizans ordusuna karşılık sayıları ancak 50-60 bini bulan ve genellikle atlı kuvvetlerden teşekkül eden Selçuklu ordusu küffara karşı "Türlük ve cihad" ülküsüyle donatılmıştı. Alp-Arslan'ın yanında Sav-Tigin, Sunduk, Afşin, Gevher-Âyin, Ay-Tigin, Tarang-oğlu, Ahmed-Şah, Dilmaç-oğlu Mehmed, Dudu-oğlu gibi çoğu Anadolu'ya sürekli akınlarda bulunmuş olan tecrübeli ve işbilir emîrler yer almışlardı. Ayrıca Anadolu fâtihi Kutalmış-oğlu Süleyman (Süleyman-Şah), Artuk, Tutak, Dânişmend, Saltuk, Mengücük, Çavlı, Çavuldur ve Porsuk gibi değerli ve savaş tekniğine sonderecede vâkıf emîrlerin de savaşa katıldığı rivayet edilmektedir.

Fakat yukarıda adları geçen emîrlerin Selçuklu ordusunun hangi kanatlarını yönettikleri bilinemememektedir.

Sultan Alp-Arslan yukarıda andığımız öncü savaşlarından sonra ordusuyla birlikte Ahlat'tan hareketle Malazgirt-Ahlat arasında bulunan Rahve ovasına gelip ordusunun su sıkıntısı çekmemesi için, bu yörelerdeki dağlardan inen birkaç küçük kolla beslenen bir çay kenarında karargâhını kurdu ve ovaya hâkim tepeleri işgal ile ovayı kontrolü altına aldı (24 Ağustos 1071). Öte yandan Malazgirt'i işgal eden Bizans imparatoru ordusuyla buradan hareket etettikten biraz sonra Sultanın ordusunun çok yakınlara kadar gelip ovaya hâkim olduğunu öğrenince büyük bir telâşa kapıldı; hattâ bu arada beraberinde rehin olarak getirmekte olduğu Malazgirtliler de Sultanın yaklaşması üzerine, Bizans ordusundan kaçmağa muvaffak oldular. İki ordu arasında artık çok az bir aralık kalmıştı. Alp-Arslan Bizans ordu-

Selçuklu elçi heyeti Bizans karargâhında

suna kıyasla Selçuklu ordusunun az oluşu nedeniyle kesin sonuçlu bir meydan savaşına henüz karar vermemişti. Zâhiren barış teklifinde bulunmak ve gerçekte ise Bizans ordusunun durumunu yakından öğrenmek amaciyle, beraberinde bulunan Bağdad Abbasî Halifesi el-Kaaim Biemrillâh'ın elçisi kadı Ebû'l- Ganâim İbnü'l-Mahleban ile emîr Sav-Tigin'in başında bulunduğu bir elçilik heyetini imparatora yolladı. İmparatorun, öncü savaşlarını kaybetmiş olmasına rağmen askerlerinin çokluğu ve iyi donatılmış olması nedeniyle, zaferi kazanacağına tam bir güveni olduğundan, Selçuklu elçi heyetiyle müzakerelere bile girişmedi. Sultan ona gönderdiği teklifte : "**Ülkene geri dön, eğer barış arzu ediyorsan bunu, Halife aracığılı ile yaparız, aksi takdirde biz azmimizde Ulu Tanrı'ya içtenlikle bağlıyız ve işi Ona bırakırız**" diyordu. Alp-Arslan'ın, bu elçi heyetini sıkışık bir durumda olduğu için gönderdiğini

sanan imparator, bunu kaba ve sert bir biçimde reddetmiş ve **"Ben bu üstün duruma pek çok para sarfederek ve asker toplayarak eriştim, şimdi bundan asla vazgeçemem. Barış ancak Rey şehrinde yapılacaktır. Ben İslâm ülkelerine, kendi ülkem gibi hâkim olmadan geri dönmeyeceğim."** dedikten sonra heyete : **"İsfahan mı güzeldir, yoksa Hemedan mı?"** diye sorunca heyet başkanı İbnü'l-Mahleban da : **"Isfahan"** diye karşılık verir. Bunun üzerine İmparator : **"Hemedan'ın soğuk olduğunu haber aldık, biz İsfahan'da kışlayacağız, hayvanlarımız da Hemedan'da"** dedi. Bu alaylı sözler karşısında İbnü'l-Mahleban ona : **"Hayvanlarınız Hemedan'da kışlayabilir, fakat sizlerin nerede kışlayabileceğinizi bilmem"** şeklinde çok anlamlı bir karşılık vermekten çekinmemiştir. Anlaşıldığına göre imparator bu savaşı kazanmakla yetinmeyip Selçukluları Anadolu'dan attıktan başka bütün İslâm ülkelerini de elegeçirmek istemektedir.

Hattâ o, savaştan önce Mısır, Suriye, İran ve Irak'a beraberinde bulunan generalleri atamış, ancak Bağdad'ı bundan ayırarak bu konuda : **"İyi bir insan olan o Şeyh'e (Halife'ye) ilişmeyiniz, çünkü o bizim dostumuzdur"** demiştir. Böylece imparator, öncü savaşları yenilgisine rağmen kesin savaşı kazanacağından sonderecede emin bulunuyordu. Selçuklu elçi heyeti geri dönüp imparatorun barış konusundaki red cevabını Sultana arz edince artık savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayan Alp-Arslan derhal hazırlıkların sona erdirilmesi hususunda emirler verdi. Bu sırada Sultanın fakihi ve imamı Buharalı Abdülmelik-oğlu Ebû Nasr Muhammed ona : **"Ey Sultanım, sen Tanrı'nın öteki dinlere üstün tuttuğu İslâm dini için savaşıyorsun, bu nedenle bütün hatiplerin minberlerde Müslüman halkla birlikte senin için duada bulanacakları Cuma günü, öğle namazı sırasında düşmana saldır. Ben Ulu Tanrı'nın zaferi senin adına**

yazmasını beklerim" diyerek onu moral bakımından kuvvetlendirdi. Ayrıca Halife el-Kaaim Biemrillâh da o sıralarda bütün İslâm âlemini yakından ilgilendiren bu savaş için Muslayâ-oğlu Ebû Said'e bir dua metni hazırlatarak savaş günü bütün İslâm memleketleri minberlerinde okutulmasını emretti. Dua metni aynen şöyledir :

Alp-Arslan için okunan hutbe

Tanrım, İslâm sancağını yükselt ve İslâma yardım et! Şirkin başını ezmek ve kökünü kazımak suretiyle onu mahvet! Sana itaat için, canlarını feda edip kanlarını, Sana tâbi olma hususunda akıtan Senin yolunun mücahitlerini, onları kuvvetlendirerek yurtlarını güvenlik ve zaferle dolduran yardımlarından yoksun kılma! Mü'minlerin emîrinin burhanı olan Şehinşâhü'l-Âzam (Sultan Alp-Arslan)'ın Senden dilediği yardımı esirgeme ki o, bu sayede hükmünü yürütür, şanını yayılır kılsın ve zamanın güçlükleri karşısında kolayca yerinde tutunabilsin. Senin dinini şerefli ve yüce tuta-

bilmek için onu lütûfkâr ve her zaman etkili olan desteğinden yoksun kılma! Onun, kâfirlerin karşısındaki bugünkü günü, yarınına da yetsin. Ordusunu meleklerinle destekle, niyet ve azmini hayır ve başarıyla sonuçlandır. Çünkü o, Senin ulu rızan için rahatını terketti; malı ve caniyle buyruklarına uymak amaciyle Senin yoluna düştü. Çünkü Sen : "Ey iman edenler, can yakıcı bir azaptan kurtaracak kazançlı bir yolu size göstereyim mi? Tanrı'ya ve onun Peygamberine inanıyorsanız onun yolunda can ve malınızla savaşırsınız" diyorsun. Senin sözün gerçektir. Tanrım! o, nasıl Senin sözüne uyup şeriatı'nın korunmasında gevşeklik göstermeden buyruğuna uymuş ve düşmanlarına bizzat karşı koyarak dinine hizmet için gecesini gündüzüne katmışsa Sen de onu zafer kısmet eyle, dileklerinde ona yardımcı ol, kaza ve kaderini onun için iyi ve hayırlı bir şekilde tecelli ettir! Onu öyle bir koruyucu ile kuşat ki düşmanların her

türlü hilelerini defetsin ve lütfunla bu koruyucu onu, güzel sıfatların içinde en emin ve sağlam ellerle korusun! Yapmak istediği her işi ona kolay kıl. Böylece onun düşmana karşı giriştiği bu "Kutsal Hareket" zaferden ışık alsın ve şirk zümresinin, hak yollarını göremeyip sapıklıkta gözleri yumulsun. Ey Müslümanlar, doğru bir niyet, içten bir azim ve Tanrı'dan korkan temiz kalplerle ve ıhlâs bahçesinden kısmet alan inançlarla onun için Tanrı'ya yalvarıp yakarınız! Çünkü eksiklerden yoksun olan Yüce Tanrı şöyle buyuruyor : "Ey Muhammed, onlara 'dualarınız olmasa Rabbim size niçin değer versin' de". Ey Müslümanlar, onun şerefli olarak düşmanlarını mahvetmesi, sancağını yükseltip zaferlerin en son derecesine eriştirmesi ve amacına erişmesi hususunda Tanrı'ya dua ve niyazda bulununuz! Tanrım! onun bütün güçlüklerini kolaylaştır ve şirki onun önünde boyun eğdir.

Başta Hilâfet başkenti Bağdad olmak üzere, bütün İslâm âleminde derin bir inançla yapılan bu dua, Alp-Arslan ve Selçuklu ordusu üzerinde moral yönünden kuvvetli bir etki yapmış olmalıdır. Alp-Arslan yukarıda söylediğimiz gibi, Bizans imparatoruna yaptığı barış teklifine olumsuz bir karşılık alınca ordusundan birkaç bölüğü muhtelif emîr ve beylerin kumandasında pusulara yerleştirdi. Kendisi de bizzat merkez hattında bulunuyordu. Öte yandan Bizans ordusunun sol kanadında Rumeli kuvvetleriyle Nikephoros Bryennios, sağ kanadında Uz askerleriyle Kapadokyalı general Aliates, merkez hattında kırmızı atlastan bir elbise giymiş olan İmparator Romanos Diogenes, geride ihtiyat kuvvetlerinin başında da imparatorun oğulluğu Andronikos bulunuyordu. 25 Ağustos 1071 gününü her iki taraf tam bir savaş düzeni içinde geçirdi. Bu arada Selçuklu atlı birlikleri sürekli olarak tekbir sesleriyle, boru,

davul çalıp haykırarak ve oklar atarak Bizans askerlerini moral bakımından çökertmeğe çalışıyorlardı. Buna karşılık Bizanslılar yanından da çan sesleri duyulmağa başladı. Bütün savaş hazırlıklarını bitiren ve ak giysiler giyerek **"Ölürsem kefenim bu olsun"** diyen Alp-Arslan Cuma sabahı maiyetindeki bütün kumandanları topladı ve onların yanında Tanrı'ya şu yakarışta bulundu : **"Ey Tanrım, Sana müvekkil oldum ve bu cihatla Sana yaklaştım, Senin katında secdeye kapanıyor ve yalvarıyorum. Bu sözlerim, gerçek duygularımı ifade etmezse beni, yanımdaki yardımcılarımı ve askerlerimi yok et! Eğer içtenliğimi kabul ediyorsan, düşmanlara karşı bu cihatta bana yardım et ve beni muzaffer bir Sultan kıl!"** O, bu yakarışlarla Tanrı'ya olan inanç ve güvenini göstermiş oluyordu. Bu duadan sonra Sultan kumandanlarına şu söylevde bulundu :

Alp-Arslan söylevi

"Ben, muhtesipler gibi sabırlıyım ve kendini tehlikelere atan kimselerin

yaptıkları gibi, gâzilerin başında savaşacağım. Eğer Tanrı beni başarıya ulaştırırsa –Ondan da beklediğim budur– bu güzel bir sonuç olacaktır; eğer durum bunun aksi olursa oğlum Melikşah'ı dinlemenizi, ona itaat etmenizi ve onu yerime geçirmenizi sizlere vasiyet ediyorum". Onlar da hiç duraksamadan : "**Baş üstüne!**" dediler. 26 Ağustos Cuma günü namaz vakti yaklaştığı zaman Sultan, kumandan ve askerleriyle birlikte namaz kıldı ve onlara son olarak şu söylevde bulundu:

"Ey askerlerim ve kumandanlarım! Daha ne zamana kadar biz azınlıkta, düşman çoğunlukta olmak üzere, böyle bekliyeceğiz? Ben bizzat Müslümanların minberlerde bizim için dua etmekte oldukları bu saatte düşmanın üzerine atılmak istiyorum. Gâlip gelirsek arzu ettiğimiz sonuç hasıl olacaktır, aksi takdirde şehit olarak cennete gideriz. Beni izlemek isteyenler gelsinler, geri dönmek isteyenler ise serbestçe geri dönebilirler. Bugün burada ne emreden bir Sultan,

ne de emir alan bir asker vardır. Bugün ben de sizlerden biriyim ve sizinle birlikte savaşacağım. Biz, Müslümanların eskiden beri yapa geldikleri bir gaza yapıyoruz." Bu söylevi heyecan içinde dinleyen asker ve kumandanlar hep bir ağızdan : **"Ey Sultan, biz senin kullarınız, sen ne yaparsan biz de aynısını yaparız ve sana yardım ederiz, istediğin gibi hareket et"** dediler. Bunun üzerine Sultan Alp-Arslan atının kolanını sıktı, kuyruğunu bizzat bağladıktan sonra ok ve yayını atarak silâhlandı ve eline bir topuz aldı. Asker ve kumandanlar da kendisi gibi yaptılar. Artık Malazgirt savaşı başlıyordu. Öte yandan Bizans imparatorunun son olarak topladığı Savaş Meclisi'nde yapılan konuşmalarda "saldırı" fikri benimsenmişti. Bu nedenle Bizans ordusunda, bir yandan saldırı hazırlık larının son safhaları tamamlanırken, bir taraftan da dinî törenler yapılıyor, ellerinde renkli bayraklar olduğu halde kumandan ve papazlar ordu saflarında

Tarihî savaş başlıyor

dolaşarak askerlere moral vermeğe çalışıyorlardı. Tarihî savaş artık başlamak üzereydi. Selçuklu ordusunun merkez hattında bulunan Sultan Alp-Arslan'ın yönetimindeki atlı kuvvetler tekbir sesleri, boru ve köslerden çıkan büyük gürültüler yanında sürekli haykırışlarla hareket halinde bulunuyorlardı. Bu kuvvetler çok geçmeden okçuların koruması altında Bizans ordusunun merkez hattına, onları saldırıya zorlayan düzme bir saldırıya geçtiler. Pusulardakilere oranla daha az sayıda olan bu atlı kuvvetleri bir anda yok etmek isteyen Bizans İmparatoru, bütün hatlariyle saldırıya geçti ve taktik gereğince yavaş yavaş savunarak çekilmekte olan Selçuklu atlı kuvvetlerini izlemeye koyuldu. Bizzat Sultan Alp-Arslan tarafından büyük bir maharetle uygulanan bu düzme geri çekilme harekâtı başarıya ulaşmıştı. Zira Selçuklu pusularının bulunduğu yerlere değin ilerlemiş olan imparator artık genel karargâhından epeyce

Bizans ordusu kuşatılıyor

uzaklaşmıştı. Alp-Arslan'ın, ordusuna, kesin sonuçlu bir meydan savaşı için "genel bir saldırı" emri verme zamanı artık gelmiş bulunuyordu. Gerçekten bu emir verildiği zaman Bizans ordusu, pusularda bulunan Selçuklu atlı kuvvetleri tarafından ciddî bir şekilde tehdide başlandı. Artık Bizans imparatoru hatasını anlamakta çok geç kalmıştı. Pusulardaki atlı kuvvetler saldırıya geçtiği sırada Alp-Arslan da merkez hattı kuvvetlerinin taktik gereğince geri çekilmesini durdurmuş ve onları karşı saldırıya geçirtmişti. İşte bu anlardan itibaren Bizans ordusunun savaş düzeni bozulmaya başladı. İlk Selçuklu darbesini yiyen Bizans merkez hattı sür'atle çember içine alınmakta idi. Bu hatta bulunan imparator, sol kanattan yardım istemişse de pusulardaki Selçuklu atlı kuvvetleri buna imkân vermediler. Öte yandan Bizans sağ kanadındaki kuvvetler de yine pusudaki Selçuklu atlıları tarafından bozuldular.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi sağ kanatta Nikephoros Bryennios'un kumandasında bulunan Uz ve Peçenek atlıları başlarında Tamış adlı beyleri olduğu halde, kendi soydaşları karşısında savaştan kaçınarak Bizans saflarından ayrılıp Selçuklu kardeşlerinin saflarına geçmekte hiç duraksama göstermediler. İşte bu olay Bizans sağ kanadının bozulmasına ayrıca bir neden teşkil etmiştir. Çok geçmeden Bizans ordusunun tümü Selçuklu kuvvetleri tarafından kuşatılmış bir duruma gelmişti. Geride takviye kuvvetlerinin başında bulunan ve üvey babası Diogenes'i pek sevmediği söylenilen Andronikos Bizans ordusunun dar bir çember içine alındığını ve hattâ bu arada imparatorun öldüğünü ilân etmiş ve sanki kaçar gibi sür'atle daha gerilere çekilmiştir. Aynı şekilde Bizanslıların özellikle mezhep baskıları nedeniyle onlardan hoşlanmadıkları Ermeni kıtaları da savaş alanından çekilmekte hiçbir sakınca görmemişlerdir.

Sultan Alp-Arslan hem çevrilen Bizans kuvvetlerinin yok edilmesini yönetiyor, hem de bizzat bir asker gibi sağa sola koşuyor, zaman zaman kılıç, ok ve süngü ile düşman askerlerine saldırıyordu. Bu sırada emîr Ay-Tigin atından inip yer öperek ona: **"Bir Sultanın Müslümanlara acıması gerekir; bir eşi daha bulunmayan o değerli varlığını savaşa sokup ölüm tehlikesine atmamalı, rahatı savaş meydanına tercih etmelidir"** dedi. Sultan emîrin bu sözlerine karşılık olarak: **"Bu zalim kavmi yenersem o zaman rahat edeceğim. Benim bu rahatsızlığım sonunda Müslümanlar esenliğe kavuşacağından ben, bunu bir rahatlık sayarım."** dedikten sonra Ay-Tigin'i savaşa teşvik ettiği gibi kendisi de sürekli olarak düşmana saldırılarda bulunuyordu. Öğle vaktinden akşama ve hattâ geceye dek süren bir meydan savaşı sonunda koskoca Bizans ordusu yenilmekten kurtulamadı. Kuşatılan ordunun büyük bir kısmı kılıçtan geçirilmiş, çok

sayıda general tutsak alınmış, askerlerden bir kısmı canlarını güçlükle kurtarabilmişlerdir. Bu arada Selçuklu kuvvetlerinin eline geçen ganimet sayısız derecede idi. Bizans imparatoru ise gerçekten son anlara dek bizzat kılıç kullanarak vuruşmaktan geri durmadı. Sonunda o, tutsaklık veya öldürülme tehlikesiyle başbaşa kalmıştı. Yaralı bir halde akşam karanlığında atıyla birlikte emin bir yere çekilmiş beklemekte iken, kaçan atını aramaya çıkan emîr Sâduddevle Gevher-Âyîn'in bir kölesi tarafından tesadüfen görülmüştü. Bu köle, altın eğerli ve süslü gemli bir atın yanında, altın tulgalı ve yine altınla örülmüş bir zırhı bulunan bu adamın değerli bir kimse olduğu kanısına varınca "ödül alırım" düşüncesiyle, onu öldürmekten vazgeçmiş, ellerini bağlayarak kendi çadırına getirmişti. Ertesi gün emîr Gevher-Âyin'e gösterilen ve daha sonra da onun tarafından Sultanın karargâhına götürülen bu tut-

Bizans imparatoru tutsak alınıyor

sak'ın, Bizans imparatoru olduğu ileri sürülmüşse de bu hususta yine de şüpheler uyanmıştı. Fakat onu, daha önce imparatora elçilik heyetiyle birlikte gönderilen Şâdi adlı bir Hâdimin tanıması ve ayrıca öncü savaşları sırasında tutsak alınan Ermeni generali Basilâkis ve öteki Bizans tutsaklarının onu görür görmez ağlayarak ayaklarına kapanmaları, bunun Bizans İmparatoru Romanos Diogenes olduğu hususunda hiç bir şüphe bırakmamıştır. İslâm, Bizans, Ermeni ve Süryanî kaynaklarının belirttiklerine göre, Alp-Arslan imparatora bir savaş tutsağı değil, aksine bir konuk hükümdar muamelesi yapmıştır. Zira Sultan, onun imparator olduğunu tahkik ettirip anlayınca, derhal onun için özel bir çadır kurulmasını ve emrine hizmetkârlar verilmesini emretti. Daha sonra katına getirttiği imparatora şunları söyledi :

İmparator Sultanın katında

"Sana barış yapılması için Halife'nin elçisini gönderdiğim halde, sen bunu reddetmedin mi? Sana düş-

manlarımın (Er-Basgan) teslimini istemek için emîr Afşin ile haber gönderdiğim halde bundan imtina etmedin mi? Benimle anlaştığın halde, (savaşmak suretiyle) bana kıymadın mı? Geri dönmen için sana daha dün haber göndermeme karşılık 'buraya gelebilmek ve amacıma ulaşmak uğruna bu kadar para sarfettim ve çok asker topladım. İslâm ülkelerini kendi ülkeme katmadan nasıl dönebilirim ve memleketime karşı girişilen bu kötülüklerin sonuçlarını nasıl mazur görebilirim?' diye karşılık verdin." Bunun üzerine imparator :

"Ey Sultan, ülkelerini almak için birçok uluslardan asker topladım ve para sarfettim. Buna rağmen, zaferi sen kazandın. Memleketim böyle, ben de bu halde (tutsak olarak) senin katındayım. Bu durumda beni azarla, bana sert sözler söyle ve istediğini yap" dedi. Bunun üzerine Sultan ona:

"Eğer zaferi sen kazansaydın bana ne yapardın?" diye sorunca imparator da :

"**Fena şeyler**" diye karşılık verdi. Sultan :

"**Gerçekten doğru söyledin, eğer bunun aksini söyleseydin o zaman yalan söylemiş olurdun. Bu akıllı ve yiğit bir adamdır, onun öldürülmesi doğru değildir**" diyerek ona şunları söyledi:

"**Şimdi sana ne yapacağımı sanıyorsun?**" İmparator şöyle karşılık verdi :

"**Bana şu üç şeyden birini yapabilirsin. Birincisi : öldürmek, ikincisi: elegeçirmek istediğim ülkelerinde beni halka ibret için göstermek, üçüncüsü ise yapmıyacağın bir şey olduğundan söylenmesi gerekmez.**" Alp-Arslan:

"**Bu nedir?**" diye sorunca o da :

"**Affetmek, para ve armağanlar ile benim iyiniyetimin kabulü ve Bizans topraklarında senin bir kölen, bir kumandanın ve bir nâibin olarak beni yurduma göndermendir. Eğer beni öldürürsen bu sana bir çıkar sağlamaz. Çünkü bir başkasını benim yerime**

imparator yaparlar" dedi. Bunun üzerine Sultan :

"Seni af etme kararındayım. Ancak sen ümitsizliği giderilmiş ve hakkındaki niyetimi öğrenmiş bir kimse olarak seni serbest bırakacak para (fidye) miktarını söyle." dedi. İmprator :

"Sultan, istediği miktarı söylemelidir" dedi. Sultan'ın **"10 milyon altın"** demesi üzerine İmparator :

"Benim canımı bağışladığın için Bizans ülkesine sahip olmak senin hakkındır. Fakat tahta geçtiğimden beri ordu hazırlamak ve savaşlar yapmak amaciyle Bizans'ın mal ve paralarını tükettim ve halk bundan dolayı yoksul bir duruma düştü. Eğer durum böyle olmasaydı istediğinden daha fazlasını verirdim" dedi. Böylece Alp-Arslan ile Romanos Diogenes arasında yapılan müzakereler sonunda aşağıdaki maddeleri kapsayan "Barış Andlaşması" yapıldı.

Barış andlaşması

1 — İmparator, kurtuluş akçası olarak bir buçuk milyon altın verecek.

2 — Bizans devleti her yıl Selçuklu devletine 360 bin altın ödeyecek.

3 — Bizans'ın elinde bulunan bütün İslâm tutsakları salıverilecek.

4 — Bizanslılar gerektiğinde Selçuklulara askerî yardımda bulunacak.

5 — İmparator kızlarından birini Sultanın oğluna verecek.

6 — İmparator yeniden tahta oturduğu takdirde Antakya, Urfa, Membiç, Malazgirt kent ve kaleleri Selçuklulara bırakılacak.

Barış şartları böylece saptandıktan sonra İmparator Sultana "**yerime başka birisi geçirilmeden önce beni sür'atle İstanbul'a gönderiniz. Aksi takdirde amaca ulaşılamaz ve ben de imparator olarak Bizans tahtına geçemem ve bunun sonucunda da barış şartlarından hiç birisi yerine getirilemeyecektir.**" dedi. Bu

müzakerelerden sonra kendisine tahsis edilen çadıra giden imparatora 10 bin altın borç verildi. O bu altınların bir kısmını yakınlarına dağıttı, bir kısmiyle de tutsak kumandanlardan bir kaçının, kurtuluş akçası vererek erkinliklerinin iadesini sağladı. Fakat Sultan Alp-Arslan'ın buyruğuyla geri kalan tutsak generaller de kurtuluş akçası alınmaksızın salıverildiler.

Ertesi gün yine Sultanın katına getirilen İmparator, ganimet olarak elegeçirilen taht ve kürsüsüne oturtuldu ve kendisine özel bir giysi ve taç giydirildi. Bu arada Sultan ona : "**Sana güveniyor ve sözüne inanıyorum, bu nedenle seni memleketine gönderecek ve hükümdarlığına iade edeceğim**" dedi. Daha sonra Sultan, üzerinde "Tanrı'dan başka ilâh yoktur ve Muhammed onun elçisidir" yazılı bir bayrak hazırlatarak ona verdi. Sultan atına binerek İmparatorla birlikte bir fersah giderek onu uğurladı. Vedalaşma sırasında

İmparator atından inerek Sultana tazimde bulunmak istemişse de Sultan buna engel olmuş ve "kendisiyle daima dost kalacağı" hususunda and içtikten sonra onu kucaklayıp vedalaşmış ve ondan ayrılmıştır. Daha sonra Sultan Isfahan'a hareket etmiştir.

Bizans tahtında yeni bir imparator: Mihael Ducas

Sultan tarafından kendisine iki Hacip ve 100 Hassa askeri refakat edilen İmparator İstanbul'a doğru hareket etti. Tokat'a gelip kaleye yerleşen İmparatorun, yenilgi ve tutsaklık haberi İstanbul'da, Bizans sarayında iki ayrı anlaşmazlığa neden teşkil etti: İmparatoriçe Eudokia, bir taraftan sürgünde bulunan X. Konstantin'in kardeşi Johannes Dukas'ı davet, öte yandan da Senato'yu derhal toplantıya çağırarak Romanos Diogenes'in tahttan indirildiğini açıkladı. Fakat Johannes Dukas, Diogenes'in İstanbul'a gelmekte olduğunu öğrenince derhal yeğeni Mihael Dukas'ı (1071-1078) imparator ilân etmiş ve Eudokia'yı

da bir manastıra çekilmeye zorlamıştır. Tokat'ta bütün bunları haber alan Diogenes, yeni imparatora bir mektup yazarak şunları bildirdi :

"Ben asker toplamak, para sarfetmek ve Hıristiyan dinini yükseltmek için elimden geleni yaptım. Çabalarımda hiç bir eksiklik göstermedim. Askerim de az değildi ve tedbirlerimde de yanlışlık yapmadım. Bununla birlikte zaferi Müslümanlar kazandı. Bu sonucu hiç kimse değiştiremezdi. Ben Sultan Alp-Arslan'ın eline tutsak düşünce, o bana hiç ümit etmediğim biçimde iyi davranışlarda bulundu ve beni, barış için vereceğim parayı kararlaştırdıktan sonra iyiliklerde bulunarak salıverdi. Hükümdarlıktan ayrılarak bu kaleye yerleştim, sof giydim ve senin, başkasından daha çok hakkın olan Bizans tahtına geçmenden dolayı Tanrı'ya şükrettim. Şimdi Sultan'ın durumu ve bana yaptığı iyilikleri sana bildiriyorum : Onunla yaptığım barışı bozma! Teklifimi kabul eder-

sen Hıristiyanlığın korunmasında aranızda vasıta olurum. Eğer kabul etmezsen, sen bilirsin. O zaman benim için kararlaştırılmış olan parayı verir, beni bu yükten kurtarırsın." Diogenes'in bu teklifini olumlu karşılayan Mihael, savaşlar nedeniyle Bizans hazinesinde çok az para kaldığını bildirerek geri kalanını sonra ödemek üzere, kurtuluş akçasının ancak bir kısımını ona gönderdi. Diogenes bu parayla, Tokat'tan topladığı 200 bin altın ve içinde, değerli taşlarla bezenmiş altından bir leğen, ibrik ve tabak bulunan 70 bin altın değerinde olan mücevheratı, Sultana verilmek üzere, kendisiyle birlikte gelen iki Hacib'e teslim edip onlara : "Bunlardan daha fazlasını göndermesinin mümkün olmadığını Sultana bildirmelerini" söyledi. Ayrıca kendisini Tokat'a dek getiren iki Hacip ile askerlere para ve armağanlar verdi ve onları geri gönderdi.

Romanos Diogenes'in sonu

Türk askerlerinin Tokat kalesinden ayrılmaları üzerine, İmparator Mihael, Diogenes'e ulaklar göndererek : "Eğer sen gerçekten rahip oldunsa, kiliselerden birine çekilip kaleyi boşaltmalısın, ben de oraya bir kumandan atayayım" dedi. Fakat Diogenes onun bu isteğini yerine getirmeyip şu karşılığı gönderdi : "Ben henüz hükümdarlıktan çekilmiş değilim ve bu nedenle kalede oturuyorum". Daha sonra Diogenes, üzerindeki rahip giysisini çıkarmış ve kalede bulunan tacirlerden borç para alarak etrafına 3 bin Ermeni askeri toplayıp Amasya'yı işgal etmişse de Johannes Dukas'ın oğlu Konstantin Dukas ile yaptığı savaşta yenilgiye uğramaktan kurtulamamıştır. Zor ve ümitsiz bir duruma düşen Diogenes'i, daha önce Antakya Düklüğüne atadığı Ermeni Haçatur Kilikya'ya götürmüştür. Fakat Diogenes, burada da yeniden taht mücadelesine hazırlanmaya başladı. Kendisine ya-

pılan teklifleri reddetmesi üzerine yeni İmparator Mihael, 1072 yılı başlarında, onu bertaraf etmek için Andronik Dukas'ı Kilikya'ya gönderdi. Dukas, onu Adana'nın kuzey yörelerinde sıkıştırıp hayatının bağışlanması şartiyle, teslim almayı başardı. Fakat çok geçmeden Diogenes hapse atılarak gözlerine mil çekildi. Diogenes bu acıklı durumunu, bu sıralarda Isfahan'da bulunan Sultan Alp-Arslan'a bir mektupla bildirmişse de çok geçmeden ıztıraplar içinde hayata gözlerini kapamıştır (1072 ortaları).

Romanos Diogenes'in bu acıklı sonunu haber alan Alp-Arslan, gerçekten buna sonderecede üzülmüş ve onun öcünü almaya and içmişti. Bu itibarla o, Türkistan seferine çıkarken, Kutalmış-oğulları ile birlikte birçok emîr ve beyleri Anadolu'nun fethiyle görevlendirdi. Böylece Alp-Arslan'ın, Diogenes ile imzaladığı barış andlaşması bozulmuş ve Anadolu'nun gerçek

fetih hareketleri artık başlamış bulunuyordu.

Zaferin akisleri ve sonuç

Bütün İslâm âleminin çok yakından izlediği Malazgirt Meydan Savaşı sonunda Sultan Alp-Arslan, başta Hilâfet merkezi Bağdad olmak üzere, öteki bütün İslâm memleketleri hükümdarlarına birer "fetihnâme" göndererek kazandığı "Zaferi" müjdelemiştir. Bu zafer haberi bütün İslâm memleketlerinde derin bir etki yaptı. Özellikle Zafer mektubu Bağdad'a geldiği ve halifelik ilerigelenleri ile Sarayın önünde toplanan halka törenle okunduğu zaman büyük şenlikler yapılarak davullar çalınmış, borular öttürülmüş ve zafer tâkları kurulmuştur. Öte yandan Halife el-Kaaim Biemrillah, Sultan Alp-Arslan'a bir mektup göndererek kazandığı bu eşsiz zaferden dolayı kendisini kutlamış ve ona : "**Tanrı'nın desteğine mazhar, galip ve muzaffer evlâd, en büyük Sultan, Arap ve Acem hükümdarı, Dünya hükümdarlarının Efendisi, Müslümanların yar-**

dımcısı, insanların sığınağı, devletin kahredici bileği, dinin parlak tacı, İslâm ülkelerinin Sultanı" gibi unvanlarla hitap etmiştir. Halife'den başka öteki bütün İslâm memleketleri hükümdarları da ayrı ayrı tebriknâmeler yazıp bu sıralarda Isfahan'da bulunan Sultan'a özel heyetler göndermek suretiyle onu kutlamışlardır. Ayrıca devrin birçok şâirleri de Sultan hakkında kaside ve övgüler kaleme almışlardır. Birçok İslâm tarihçileri, bu büyük zaferi, İslâmiyetin ilk devirlerinde, Bizanslılara karşı İslâmlar tarafından kazanılan, Asya ve Akdeniz'de İslâm egemenliğinin kesin olarak yerleşmesini sağlıyan Kadisiye ve Yermük savaşlarına benzetmişlerdir. Bu büyük zafer, yalnız İslâm âleminde değil, Bizans ve Avrupa memleketlerinde de ilgiyle izlenmiştir. Zaferden sonraki birkaç yıl gibi çok az bir zaman içinde Anadolu ve Suriye'de eğemenliğin Türklerin eline geçmesi üzerine, bütün Avrupa, Bizans'ı

kurtarmak için harekete geçecek ve bunun sonucunda ünlü Haçlı Seferleri'nin hazırlıklarına başlanacaktır.

Malazgirt Zaferi, Türk tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil eden önemli tarihî bir olaydır. Bu zafer sonunda Bizans'ın bütün olanakları kullanılarak hazırlanan büyük ordu, darmadağın edildiğinden, zaferi izleyen yıllarda Türk akıncı kuvvetleri, kendilerine karşı belirli hiç bir direnişle karşılaşmadan Anadolu içlerine akarak kısa bir zamanda Ege ve Marmara kıyılarına değin kolayca ilerlediler. Türk kuvvetleri bu kez, bir istilâ amaciyle hareket etmeyip fethettikleri şehir ve kasabalara yerleşerek Anadolu'nun Türkleşmesini sağlamışlardır. Genel bir sonuç olarak ifade edilebilir ki, Malazgirt Zaferi'nin ve bu zaferin eşsiz kahramanı Ulu Sultan Alp-Arslan'ın Türk Ulusuna en büyük armağanı, bugün üzerinde yaşadığımız bu yurdun, baştan başa fethedilerek bu ülkede bağımsız bir devlet haline

gelip dünya siyasetinde önemli roller oynamamamızı sağlamış olmasıdır. Bu itibarla, başta **Sultan Alp-Arslan** olmak üzere, 900 yıl önce bu ünlü savaşa katılarak canlarını, mensup oldukları yüce Türk **Ulusu**'nun yükselmesi uğruna feda etmekten çekinmemiş olan kahraman kumandan ve askerlerin aziz hatırasını gurur ve saygıyla anmalıyız.

BİBLİYOGRAFYA*

Abû'l-Farac Tarihi. Çev. Ö. R. Doğrul. Ankara 1945 2 cilt = T.T. K. Yayınları.

Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye. Yay. M. İkbal. Lahor 1933. Çev. Necati Lugal. Ankara 1943. = T.T.K. Yayını.

AKSARAYÎ : *Müsameretü'l-ahbâr ve müsayeretü'l-ahyâr. Yay. Osman Turan.* Ankara 1944. = T.T.K. Yayını.

Alparslan ve Malazgirt. İstanbul 1963 = Samim Sadık yayınları.

Anonim Selçukname. Edirne Bâdi Ef. Ktp. Nr. 559.

Aristakes (Arisdaghés des Lasdived Çev. Ev. Prudhomme). Paris 1864.

ATTALIATES, M. : *Historia. Brunet de Presle - J. Becker.* Bonnae 1853.

AYNÎ : *Ikdü'l-Cuman fî Tarihi ehli zaman. Beyazıt Ktp. Veliyeddin Ef. Nr. 2388.*

AZİMÎ : *Tarih. Yay. Cl. Cahen.* = Journal Asiatique 1938.

BAŞTAV, ŞERİF : *Alp-Arslan ve Romen Diogen.* = Türk Kültürü 34 (1965).

Baybars-i Mansurî ; Zubdetü'l-fikre. Carullah Ef. Ktp. Nr. 1459.

BRÉHIER, L. : *Vie et mort de Byzance,* I. Paris 1947.

BROSSET, M. : *Collection d'historiens Armenienes.* St. Petersburg 1864 - 1876.

BRYENNIOS, N. : *Çev. H. Grégoire.* Byzantion XXIII (1953).

BUNDÂRÎ : *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra. Çev. Kıvameddin Burslan.* İstanbul 1943. = T.T.K. Yayını.

* Alfabetik düzende sunulan bu bibliyografyada, Malazgirt Meydan Savaşı ile doğrudan doğruya ilgili eser ve makaleler yanında, dolayısiyle ilgili olanlar da verilmeye çalışılmıştır.

CAHEN, CL. : *La Campagne de Mantzikert d'aprés les sources musulmanes.* Byzantion IX (1934).

CAHEN, CL. : *The Turkish invasion. The Selchukids. (A history of the Crusades).* Philadelphia 1955 I. (Bölüm V).

CAHEN, C. : *Une campagne du Seldjukide Alp-Arslan en Géorgie.* Revue de Kartvélologie 13 - 14 (1962).

CAHEN, C.: *Qutlumush et ses fils avant l'Asie Mineure.* Islam XXXIX (1964).

CAHEN, CL. : *La prèmiere pénétration Turque en Asie Mineure.* Byzantion XVIII (1948).

CAHEN, C. : *La Diplomatie orientale de Byzance face à la poussée seldjukide.* Byzantion 35 (1965).

CAHEN, CL. : *Pre-Ottoman Turkey. A general survey of the material and spiritual culture and history 1071 - 1330.* London 1968.

CHAVANIS, P. : *The Byzantine Empire in the eleventh century (A history of the Crusades).* Philadelphia 1955 (Bölüm 1, 6).

ÇANDARLIOĞLU, GÜLÇİN : *Malazgirt Meydan Muharebesi.* Türk Kültürü 34 (1965).

DİRİMTEKİN, FERİDUN : *Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071).* İstanbul 1936.

DİRİMTEKİN, FERİDUN : *Malazgirt Meydan Muharebesi.* İstanbul 1943.

GLYKATZİ - AHRWEİLER, H. : *Les forteresses construites en Asie Mineure face à l'invasion Seldjoucide* = Akten 11 Int. Byz. Kong. 1958.

GROUSSET, R. : *Histoire de l'Arménie, des Origines à 1071.* Paris 1947.

GROUSSET, R. : *Histoire des Croisades I.* Paris 1948.

HAMİDULLAH, M. : *The map of the battle of Malazgird on basis of historical description of the battle.* Islamic Culture XIX (1945).

HONIGMAN, E. : *Bizans Devletinin Doğu Sınırı. Çevr. Fikret Işıltan.* İstanbul 1970.

HUSSEYNOV, R.: *La conquète de l'Azerbaidjan par les Seldjoucides* = Bedi Karthlisa 19 - 20 (1965).

İBN HALLİKAN : *Vefeyâtü'l-âyan.* Kahire 1948. Cilt IV.

İBN KESÎR : *el-Bidâye ve'n-nihaye*. Kahire 1932. Cilt XII.

İBNÜ'L-ADÎM : *Zübdetü'l-Haleb min tarihi'l-Haleb. Yay. S. ed-Dehhân*. Dımaşk 1954. Cilt II.

İBNÜ'L-ADÎM : *Bugyetü'l-taleb fî Tarihi'l-Haleb. Alp-Arslan maddesini Yay. Ali Sevim* = Belleten XXX, 118 (1966).

İBNÜ'L-CEVZÎ : *Kitabü'l-muntazam ve multakâtü'l-multazam fî ahbâri'l-mülûk ve'l-ümem*. Haydarâbâd 1358. Cilt VIII.

İBNÜ'D-DEVÂDÂRÎ : *Kenzü'd-dürer ve Câmiü'l-gurer. Yay. Salâhüddin el-Müneccid*. Kahire 1961. Cilt VI.

İBNÜ'L-ESÎR : *el-Kâmil fî't-tarih. Yay. C. J. Tornberg*. Beyrut 1966. Cilt X.

İBNÜ'L-EZRAK : *Tarihü Meyyafârikîn ve Âmid. British Museum Or. 5803, P. 23694.*

İBNÜ'L-KALÂNİSÎ : *Zeylü Tarihi Dımaşk. Yay. H. F. Amedroz.* Leyden 1908.

KAEGI, W. E. : *The contribution of archery to the Turkish conquest of Anatolia*. Speculum 39, 1 (1964).

KAFESOĞLU, İ. : *İslâm Ansiklopedisi "Malazgirt Muharebesi" Maddesi.*

KAFESOĞLU, İ. : *İslâm Ansiklopedisi "Selçuklular"* Maddesi.

KEDRENOS : *Çev. St. Martin*. Paris 1819.

KÖYMEN, M. A. : *Selçuklular Devri Türk Tarihi*. Ankara 1961.

KÖYMEN, M. A. : *Anadolu'nun fethi* = Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi 1961.

KÖYMEN, M. A. : *Türk Meydan Muharebeleri ve bunlar arasında* Malazgirt Meydan Muharebesinin yeri. Türk Kültürü 46 (1966).

KURAT, A. N. : *Peçenek Tarihi*. İstanbul 1937.

LAURENT, J. : *Byzance et les Turcs Seldjoucides jusqu'en 1081*. Nancy 1913.

LAURENT, J. : *Byzance et les Turcs Seldjoucides dans l'Asie Occidentale jusqu'en 1081*. Paris 1914.

LE BEAU : *Histoire du Bas-Empire*. Paris 1824, Cilt XIV.

LEIB, B. : *Jean Donkas, Césare et moine. Sen jeu politique à Byzance de 1067 à 1081.* = Mélanges Peeters II (1950).

Malazgirt Meydan Muharebesi, 26 Ağustos 1071. Ankara 1971 = Gnkur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi Bşk. Yayınları.

Malazgirt Meydan Savaşı. 26 Ağustos 1071. Ankara 1970. = Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, 2. cilt.

Malazgirt Zaferi ve Alp-Arslan. İstanbul 1968 = Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MATHIU, M. : *Une source negligée de la bataille de Manzikiert. Les "Gesta Roberti Wiscardi" de Guillaume d'Apulie.* = Byzantion XX (1950).

MELIKOFF - SAYAR, I. : *The empire of the Salcuqids of Asia Minor* = Journal of Near Eastern Studies 10 (1951).

MIRHOND : *Ravzatü's-safa.* Luknov 1332.

OSTROGORSKY, G.: *Geschichte des Byzantinischen Staates.* München 1963.

PERK, KADRİ : *Alparslan ve Malazgirt Meydan Muharebesi. Savaş alanında bir inceleme.* İstanbul 1947.

PSELLOS, M. : *Chronographie. Çev. E. Renauld.* Paris 1926/28. 2 cilt. İngilizce çevirisi : *The Chronographie of M. Psellus (Çev. E. R. A. Sewter)*, London 1953.

RAMSAY : *Anadolu'nun tarihî coğrafyası. Çev. Mihri Pektaş.* İstanbul 1961.

REŞİDÜDDİN : *Camiü't-tevarih. Yay. Ahmet Ateş.* Ankara 1960, cilt 2, cüz 5 = T.T.K. Yayınları.

SEVİM, ALİ : *Suriye Selçukluları.* Ankara 1965 = D.T.C. Fak. Yayını.

SIBT İBNÜ'L-CEVZÎ : *Mir'âtü'z-zeman fî tarihi'l-âyan. (Selçuklularla ilgili kısımları yay. Ali Sevim).* Ankara 1968. = D.T.C. Fakültesi Yayını.

Siyerü'l-âbâi'l-Batârika. Paris Millî Ktp. Nr. 302,305.

SKYLITZES, J.: *Historia.* Bonnae 1839.

SÜMER, F. - SEVİM A. : *İslâm kaynaklarına göre Malazgirt Savaşı.* Ankara 1971 = T.T.K. Yayınları.

Süryanî Mihail Vekayinamesi. Türkçe. Çev. H. Andreasyan. (T.-*T. K. Ktp. henüz yayınlanmamıştır).*
Fransızca çevirisi : *Chronique de Michel le Syrien (Çev. J.-B. Chabot).* Paris 1905.

TAESCHNER, F. : *Die Eroberung Anatoliens durch die Türken* = Europaeische Wissenschafts - Dienst 2 No. 16 (1942) S. 14 - 16.

TURAN, OSMAN : *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti.* Ankara 1965.

TÜLBENTÇİ, FERİDUN FAZIL : *Büyük Türk zaferleri.* Ankara 1946.

Türk Kahramanlığı (III). Ankara 1956 = E. U. Personel Başkanlığı, Moral Şubesi Yayınlarından Nr. 6.

URFALI MATEOS : *Vekayinâme (952 - 1136) ve Papaz Grigor'un zeyli (1136 - 1162). Çev. H. D. Andreasyan. Notlar: E. Dulaurier ve M. H. Yınanç.* Ankara 1962 = T. T. K. Yayınları.

ÜLKÜTAŞIR, M. ŞAKİR : *Malazgirt Meydan Muharebesi.* Türk Kültürü 34 (1965).

VARDAN : *Türk fütûhatı tarihi. Çev. H. Andreasyan.* = Tarih Semineri Dergisi. İstanbul 1937.

VASİLİEV, A. A. : *Bizans İmparatorluğu Tarihi. Çev. A. M. Mansel.* Ankara 1943.

VERYONIS, S. : *The will of a provincial Magnate Eustathius Boilas (1059).* = Dumbarton Oaks Papers XI.

WITTEK, P. : *Byzantinisch-Seldschukische Beziehungen Oostersch Genoots.* in Nederland, 8de Cong. 1936.

WITTEK, P. : *Deux chapitres de l'histoire des Turcs de Roum.* Byzantion 11 (1936).

YILDIZ, H. D. : *Malazgirt'ten Dumlupınar'a.* = Türk Kültürü 46 (1966).

YINANÇ, M. H. : *İslâm Ansiklopedisi "Alp-Arslan" maddesi.*

YINANÇ, M. H. : *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I. Anadolu'nun fethi.* İstanbul 1944.

ZONARAS, I. : *Chronique. Çev. Millet de St. Amour.* Paris 1560.

T. T. K.
Fiyatı : 100 Lira